

Dr. Nazif ÖZTÜRK

**Koca Mustafa Paşa
Vakıfları ve Külliyesi**

GİRİŞ

Bugüne kadar vakıflar üzerinde kalem oynatanlar veya araştırma yapanlar, ya Fuat Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan gibi bu müessese eliyle gerçekleştirilen uygulamaların sonuçlarına bakarak, genelde bir şeyler yazıp söylediler; veya bir ya da birden fazla vakfiyeyi ele alarak onların tahlilini yaptılar. Bir başka ifade ile ya genel mahiyette ya da ele alınan vakıf veya vakfiyeler üzerinde kuruluş anında verilen bilgileri esas alarak vakıf sektörünün işleyişi ve mahiyeti hakkında fikirler ileriye sürdüler.

Bu tarzda yapılan çalışmalar vakıflar hakkında pırıltılar taşımakla birlikte, kısa bir zaman dilimi arasında kalmış sınırlı bilgilere dayandığı için, asırlardır varlığını devam ettiren vakıf sektörünün hizmet faaliyetlerini gerçek maddada anlatmaya yetmedi.

Hiç şüphesiz vakıflar konusunda düşünmeye başladığımız ilk yıllarda bu tür çalışmalara da ihtiyaç vardı. Fakat üretimden çok tasarım ve projenin önem kazandığı, fikir üretiminin uygulamanın önüne geçtiği günümüzde, artık teferruat ve detayların ihmal edilmemesi gerekiyor. İnsanlık bilgi çağına doğru koşuyor. Dünyanın her yerinde, ilim adamı, düşünür ve araştırmacılar, ilim öğrenmenin ötesinde bilgi üretmenin yollarını arıyor. Bilgi üretimine ulaşmayan ilmi çabalar boşa gitmemekle birlikte, hedefin yakalanmasına da yetmiyor.

Genelde söylediğimiz bu hususları özele indirgeyecek olursak artık vakıflar hakkında yapılacak çalışmaların detaylara inilerek yapılmasının zamanının geldiğini ifade etmemiz gerekiyor. Nitekim son zamanlarda, bu anlayışla bir vakıf etrafında derinlemesine çalışmalar başlatılmıştır. Bahaeddin Yediyıldız'ın "Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları" (II. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1985) adlı çalışmada belirttiği üzere, külliye uzun süreli zaman içinde derinliğine tahlil etmeyi esas alan "üçüncü yaklaşım tarzı" istikâmetinde, Vakıf külliye üzerinde derinliğine ve bütüncü bir yaklaşımla ilk araştırmayı Fahri Unan, Fatih Külliyesi üzerinde denemiştir. İkincisini Bursa Yıldırım Külliyesi üzerinde Mustafa Asım Yediyıldız tamamlamıştır. Halen Cangüzeli Zülfikar'ın Aziz Mahmut Hüdâyi

Külliyesi ve Vakıfları üzerindeki çalışmaları ve Yağmur Say'ın Seyyit Battal Gazi Külliyesi ve Vakıfları üzerindeki çalışmaları devam etmektedir. Eş zamanlı olarak aynı mahiyette başka çalışmaların yapılmış veya yapılıyor olması da muhtemeldir.

Tek vakıf etrafında yoğunlaşma olarak bu araştırmalara benzeyen fakat amaçları ve sonuçları itibarıyla değişik unsurlar taşıyan bir çalışma da biz yapmak istiyoruz. Bizim yapacağımız bu çalışma, özel bir arşivde¹ bulunan belgeler ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv belgelerine dayalı ve bir makale boyutu ile sınırlı olacaktır. Bir vakfın yaklaşık 500 yıllık macerasını yakalamaya yönelik olan bu çalışmamızda; Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın bu zaman içerisinde karşılaştığı olayları, bu olayların Osmanlı Devleti'nin ekonomik, sosyal ve siyasi politikaları ile olan ilgisi; devletin yükselme, duraklama ve gerileme dönemlerinde yürürlüğe koyduğu uygulamaların vakıflar üzerinde yaptığı etkileri; bu ve benzeri sebeplerle anılan vakfın içine düştüğü ekonomik krizleri ve bu durumun hizmete olan yansımaları gibi hususlar üzerinde durulacaktır.

Bu arada araştırmaya kapalı özel bir arşivdeki belgelerden bazıları, orijinal metinleriyle neşredilerek, ilgililerin istifadesine sunulmuş olmakla, öbür taraftan Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne de altı yeni vakfiye kazandırılmaktadır.

Diğer yandan Osmanlı Devleti ile birlikte, esas vakıfta yaşanan çözümlere karşılık, sistemi işler vaziyette ayakta tutabilmek için toplumun gösterdiği direnç ve bu direncin sebep ve saikleri, bu hususların tespit edilen orijinal belgeleri ile birlikte yansıtılması, bu çalışmayı benzerlerinden ayıran bir başka özellik olacaktır.

¹ Bu özel arşiv II. Bayezid (1481-1512) döneminden tekke ve zaviyelerin kapanış tarihi olan 1925 yılına kadar geçen 500 yıllık zaman içerisinde Koca Mustafa Paşa Vakfiyesi ve aynı bünyede yer alan Halvetilik'in bir kolu olan Sümbüllüye Hânîgâhı ile ilgili belgeler kapsamaktadır. Sayıları 300'ü bulan bu belgeler; vakfiyeler, fermanlar, irâde-i seniyyeler, tevcihnameler, hizmet ve ekonomik faaliyetle ilgili her türlü yazışma ve arşiv vesikalarından oluşmaktadır. Bana bu belgeleri tetkik etme ve yayınlama fırsatını veren, Sümbüllüye Hânîgâhı son şeyhinin oğlu Yüksek Maden ve Petrol Mühendisi Kutbettin Yücesümbül Beyefendi'ye şükranlarımı sunuyorum.

I. KOCA MUSTAFA PAŞA VAKFIYESİ'NİN MUHTEVA TAHLİLLERİ 1. Koca Mustafa Paşa Vakfiyesi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, Koca Mustafa Paşa'nın² mevkufatına ait müstakil bir defter bulunmaktadır. Defterde, toplam 71 adet Koca Mustafa Paşa mevkufatına ait mübaya'a hücceti mevcuttur. Defterin 45-360. sayfaları arasında yer alan ve dili Arapça olan mübaya'a hüccetlerinden 38 adedi mütercim Rahmetli Osman Kesioğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Çeviriler 2133 numaralı defterdedir.

Koca Mustafa Paşa'nın Mevkufat Defteri, meşin ciltli, gömme şemseli, miklebli iken, sonradan miklebli kısmı tamir görmüştür. Bütün sayfalar altın yaldızla çerçevesidir. Mübaya'a hüccetlerinin başlıkları kırmızı mürekkeple, normal metinler siyah mürekkeple yazılmıştır. Aharlı kağıt kullanılmıştır. Defter ortaboy kitap ölçülerini taşımaktadır. Defter, kendi cildinde olduğu gibi, kenarları çift zembereklı meşin bir kutu içerisinde muhafaza edilmektedir.

Defterin bütün sayfaları, üzerinde "vakf el-merhum Mustafa Paşa el-atik taleben li-merzâti'l-kerim-el-medreseti fi Kostantiniyyeti'l mahmiyyeti-1033" ifadesi ve tarihi bulunan bir mühürle mühürlenmiştir. Mührün orijinal şekli şöyledir. (Mühür-1)

Koca Mustafa Paşa adına kazınmış ve üzerinde "vakf el-merhum Mustafa Paşa el-atik taleben li-merzâti'l-kerim-el-medreseti fi Kostantiniyyeti'l-mahmiyyeti 1033" ibaresi yazılı mühürdür (VGMA (Koca Mustafa Paşa Mevkufatı Mübaya'a Hücceti Defteri) 886-910:654/1-378).

Defterin başından bir kısmı eksiktir. Bu eksiklik, cilt ve kapak sayfası arasının sonradan yapıştırılmış olmasından ve birinci sayfanın "şuhud-u hal" ile başlamasından açıkça belli olmaktadır. Deftere sonradan sayfa numarası verilmiştir. Defter mevcut haliyle 378 sayfadır.

Aslında bu tür defterlerde, başta vakfiye, arkasından da vakfedilen taşınmazların mübaya'a hüccetleri veya mülknameler yer alır. Bu defterin baş kısmının eksik olması, bugüne kadar Koca Mustafa Paşa'nın orijinal vakfiyesinin bulunamaması, vakfiyenin buradan kopartılarak alınmış olması ihtimalini düşündürmektedir. Fakat şu aşamada kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Bugüne kadar vakfiyenin tam metin halinde orijinal veya istinsah edilmiş suretlerinin tarafımızdan görülemediği olması, Koca Mustafa Paşa tarafından böyle bir vakıf kurulmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine vakfiyenin varlığına dair birden fazla padişah fermanı (Kutbi/ Belge (II. Bayezid) 915:62); (Yavuz Selim) 919:98, 922:59; (Kanuni 970:103, II. Selim, 977:95), vakıf tahrir defterleri (Barkan- Ayverdi 1970:366-369; Kutbi/ Belge 1283: 37 /1-5), hizmet personeli ile ilgili tevcihnameler (VGMA 1289: (Esas İst. Def. 133/20) 2493; VGMA 1309: (Esas İst. Def. 135/22) 575) ve yüzlerce vakıf belgesi bulunmaktadır.

Padişah, sultan ve paşaların tasarruf hakkına sahip oldukları Mirî Hazine'ye ait temizlik arazileri vakıflaştırıldıkları iddialarının aksine; üzerine Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin oturduğu, İstanbul Sulumanastır'daki arsalar hariç, Koca Mustafa Paşa, vakfettiği diğer taşınmazların tamamını rayiç bedellerle satın almıştır. (VGMA 886-910: (Def. No) 654:1 - 378 ; Örnek mübaya'a hücceti, Belge-1)

Padişah II. Bayezid (1481-1512)'in imzaladığı 18, 19 ve 20 numaralı "mülkname"lerde şunlar yazılıdır:

² Koca Mustafa Paşa (Muslihüddin) II. Bayezid döneminde yetişmiştir. Frenk veya Rum asıllıdır. Kapıcıbaşılık görevi ile (VGMA 895:654/119) Enderundan çıkmıştır. Fransa'dan Roma'ya nakil olan Cem Sultan için Papa'ya gönderilmiştir. 887/1481'de Hazinedarbaşı, 892/1487'de Kapıcılar Kethüdası, 894/1489'da Kapıcıbaşı, 901/1495'de Avlunya, 903/1497'de Gelibolu Sancakbeyi, 904/1488'de Rumeli Beylerbeyi ve 980/1501'de Vezir olmuştur. 917/1511'de Hersek-zâde Ahmet Paşa'nın üçüncü defa Sadareten ayrılması üzerine "Vezir-i Azam"lığa getirilmiş ve zamanında saltanat değişikliği meydana gelmiş, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) hükümdar olmuştur (Uzunçarşılı 1983:539-540). Saltanat değişikliğinde yerinde bırakılmışsa da, bir rivayete göre, Cem Sultan'ın zehirlenmesine adının karışması (Hulvi 1993: 447; Çalıkoğlu 1968:18); bir başka rivayete göre ise Koca Mustafa Paşa'nın Şehzâde Ahmet'le gizli muhaberede bulunması ve II. Bayezid'in hallinden evvel Şehzâde Ahmet'i karşılamak üzere Üsküdar'da atlar hazırlaması sebebiyle; Padişah Yavuz Sultan Selim ile birlikte Osmanlı Hanedan mensuplarının mezarını ziyaret maksadıyla Bursa'da bulundukları sırada idam edilmiştir (918/1512). Kabri, Pınarbaşı'nda Bursa Mevlevihanesi karşısındaki umumi mezarlıktadır. Yanında oğlu müderris Mehmet Efendi yatmaktadır. Mezar taşında "Şahibü'l hayrât eş-şehid Koca Mustafa Paşa" yazılıdır (Baykal 1993:73). Demir parmaklıklarla çevrili olan mezarını 1993'te ziyaret ettiğimde, bakımsız, sarmaşık ve incir ağaçlarıyla kaplanmış olduğunu gördüm. Bir ehl-i insaftan himmet beklemektedir. Koca Mustafa Paşa değerli bir vezir ise de "Vezir-i Azam"lığı karışık bir döneme tesadüf ettiğinden, idamla hayatını kaybetmiştir (Uzunçarşılı 1983:540).

"Kapıcılarımbaş Hacı Mustafa b. Muslihüddin, İstanbul-İsa Kapusu Sulumanastır'da iznimle bir cami-î şerif bina etmişti. Bu cami çevresinde imaret... çifte hamam meşrutahane... ve gelir sağlayacak dükkânlar yaptırmak üzere; İstanbul Subaşı tezkiresi ile benden izin istedi. Tezkire mucibince, ben dahi icazeti layik gördüm. Mülkümünden Hassa bostanlıklar yerlerini sadaka ettim ve buyurdum ki bu yerlere malik ve mutasarrıf ola. Dilerse sata, dilerse bağışlaya ve dilerse vakf ede" (VGMA 895,898: (Def No.) 654:119-129 Temlikname, Belge 2).

Tescil tarihini tespit edemediğimiz Koca Mustafa Paşa Vakfiyesini,³ Balıkesirli Kadı-asker Mehmed b. Hacı Hasan (ölm. 911/1505) tasdik etmiştir (Barkan-Ayverdi 1970:366; Kutbi/Belge 1283:37/1; Uzunçarşılı 1983:540)

Çok kesin olmamakla birlikte, mübaya'a hüccetlerinin 886/1481 - 910/1504 tarihleri arasında düzenlenmiş olması (VGMA 886-910:654) ve Paşa'nın ölüm tarihinin 918/1512' de vuku bulması (Uzunçarşılı 1983:540), Vakfiyenin Kadı-asker Mehmet b. Hacı Hasan⁴ tarafından tasdik edilmesi ve ayrıca vakıf tesisinde en son yapılan şeyin vakfiyenin düzenlenmesi ve tescili olması gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, Koca Mustafa Paşa Vakfiyesi'nin 910/1504-911/1505 tarihleri arasında tescil edilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın hayrâtı ve diğer mal varlığını, iki ayrı "vakıf tahrir defteri"nden takip edebilmekteyiz.

Bunlardan birisi, istinsah metnini okuyuculara sunduğumuz Sümbüli Hânigâhı Şeyhlerinin metrukâtı arasında bulunan Koca Mustafa Paşa Vakfı Tahrir Defteri (Kutbi/Belge 1283:37/1-5, Belge-3) diğeri ise, Ö.L Barkan ve E.H Ayverdi'nin müştereken yayımladığı "953/1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri"dir. (Barkan-Ayverdi 1970:366-369).

Bu tür tahrir defterlerinde sıkça rastlanan rakam hataları dikkâte alınmadığında, 953/1546 tarihli defter ile 1283/1866 tarihli defter arasında sadece 1500 akçelik gelir artışı gözlenmektedir.

Masraf cetvellerinde ise iki defter arasındaki fark, sadece üç kalemden ibarettir. Bu farkları şu

şekilde belirtmek mümkündür. 953 tarihli defterde 5 olan devirhan ücreti 1283 tarihli defterde 16'ya, Yenice Karasu imaretinin yıllık gideri 100.000 akçeden 111.000 akçeye, İstanbul Koca Mustafa Paşa Külliyesi İmaretinde tüketilen pestil miktarı 3 vakıyyeden 9 vakıyyeye yükseltilmiştir.

Barkan-Ayverdi'nin neşrettiği İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953/1546; Şeyh M. Rıza Efendi'nin metrukâtı arasında bulunan defter ise 1283/1866 tarihini taşımaktadır. Bütün tahrir defterleri gibi metrukât arasında bulunan defter de siyakat türü yazı ile düzenlenmiştir. Defterin sonunda yer alan divanî kırmızı sili ile yazılan "suret-î defter-î evkaf, idare-î mezbur budur ki ba ferman-î âli nakl olundu. Tahriren fi şehri-Şewval sene selase ve semanin mi'eteyn ve elf" ibaresi, bize göre defterin tanzim tarihini değil, ibareden de anlaşılacağı gibi tasdik tarihini göstermektedir. Aksi halde iki defter arasında geçen 330 yıllık zamana rağmen, gelir-gider durumu ve diğer hususların bu kadar birbirine yakın olmasını izah etmek mümkün değildir.

Orijinal vakfiyenin bugüne kadar göremediğimizi söylediğimiz Koca Mustafa Paşa vakıflarını, bu iki defterde bulunan bilgiler ışığında tahlile tabi tutacağız.

³ Tahrir defterlerinin başında Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın "müessesât-ı hayriye" bölümü şu ifadelerle anlatılmaktadır: "Vakf'ül merhûmü'l mağfurün leh es-sa'idü's-şehid Mustafa Paşa bin Abdulmuin olarak; berây-ı cami-i şerif ve imaret ve medrese ve hânigâh ve mektebhane der mahruse-i İstanbul der kurbi-i Sulu Manastır. Ve cami-i şerifi âhar der kurbi-i Bâb-ı Hazret-i Ebâ Eyyub Ensâri' aleyhi rahmetü'l-bari der mahruse-i mezbure. Ve İmaret-i diğer der Yenice-i Karasu. Ve cami-i şerifi diğer ve mektebhane-i âhar der Kasaba-ı Nevrekob tâbi'i Vilayet-i Rumeli der mucib-i vakfiye bâ imza'l'l-merhum Mehmed ibn'ül-Hac Hasan'ül-Kâdi bi'l-asakiri'l-mansure" (Barkan-Ayverdi 1970:366; Kutbi/Belge 1283:37/1, buradan naklen Yüksel 1983:273).

⁴ Kadı-asker Mehmet Efendi Balıkesirlidir. Hacı Hasan oğlu Mustafa'nın oğludur. Molla Yeğan'dan ders görüp Sahn Müderrisi, sonra Gelibolu ve Bursa Kadısı oldu. Bir ara tekrar Sahn Müderrisliğine seçildi, ardından İstanbul Kadılığına atandı. 886/1481'de Anadolu Kadı-askeri, 892/1487'de Rumeli Kadı-askeri oldu. 18 sene bu hizmette kaldıktan sonra 90 yaşlarında 911/1595'de vefat etti. Şerhleri haşiyeleri ve şiirleri vardır (M. Süreyya, sicill-i Osmani 1996, C.II, s. 384).

Vakfiyede geçen ismiyle "es sa'idü's -şehid Mustafa Paşa b. Abdulmu'in'in⁵ hayratı şunlardır:

İstanbul Kocamustafapaşa (Sulu manastır) da cami, medrese, mektep, hânigâh, imaret, İstanbul-Eyüp'te Ayvansaray Atik Mustafa Paşa'da kiliseden dönme cami; Rumeli Yenice-i Karasu'da imaret, Kasaba-i Nevrekob'da cami ve mektepir (Barkan-Ayverdi 1970:366; Kutbi/Belge 1283:37/1)

Bu durumda Koca Mustafa Paşa "müessesat-ı hayriye" olarak 3 cami, 2 imaret, 2 mektep, 1 hânigâh ve 1 medrese vakfetmiş olmaktadır.

Buralarda görev yapacak hizmet persone-line, Koca Mustafa Paşa Külliyesi bitişiğinde, her biri bahçeler içerisinde ahır ve diğer müştemilatı bulunan lojmanlar yaptırılmıştır. İstanbul'daki Külliye'ye dahil olan çifte hamam⁶ olmak üzere, Eyüp'te, Tatarpazarı'nda, Balkanlarda Yenice-i Karasu'da, Nevrekob'da Üstrumca'da ve Drac'da birer hamam yaptırılmıştır. Bu durumda Koca Mustafa Paşa'nın yaptırdığı vakıf hamam sayısı 7'ye ulaşmaktadır.

Hayratının bulunduğu yerleşim merkezlerinde, vakfiyede öngördüğü hizmetin devamlılığı için gerekli olan gelirleri sağlamak üzere; Koca Mustafa Paşa yüzlerce dükkân, işhanı ve evler inşa ettirmiş; bugün millî sınırlarımız dışında kalan Balkanlarda, ticarî binaların yanında pek çok köy ve mezra'yı vakfetmiştir.

Vakıf malları, İstanbul'da Kocamustafapaşa, Aksaray, Bayezid, Eyüp, Edirnekapı semtlerinde bulunmaktadır.

İstanbul'daki taşınmazlar arasında bugün yerlerinde göremediğimiz Bayezid'deki Darbhane-i amire bitişiğinde olması gereken, biri iki katlı, 47 odalı, diğeri 22 hücreli iki iş hanı başta gelmektedir. (Barkan-Ayverdi 1270:366).

Bugünkü millî sınırlar içerisinde kalan topraklardan İstanbul ve Bolu vilayetleri ile Trakya'da, vakfın malları dağılmış vaziyettedir. İstanbul'dan sonra en geniş ve en yaygın vakıf akarları Balkanlardadır. Ancak biz burada bunları teker teker sayma yerine, vakıf mallarının bulunduğu vilayet ve kazaların isimlerini zikretmekle yetineceğiz⁷.

Balkanlardaki bu yerleşim birimleri şunlardır: Rumeli vilayeti, Dimetoka, Yanboli, Filibe, Niğbolu'ya bağlı Lofça, Yenice-i Karasu, Drama,

Siroz, Nevrekop, Ustrumca İnebahtı kazaları ile Avlony Livası ve Mahrüse-i Selanik'tir.

Defterlerde bildirildiğine göre, geniş bir alana dağılmış bulunan vakıf akarlarından toplam 558.041 akçe gelir elde edilmektedir. Bu gelirin 176.101 akçesi İstanbul'daki taşınmazlardan sağlanmaktadır. Bu miktarın toplam gelir içerisindeki oranı % 31. 55'tir. Demek ki, hem hayrat, hem akar olarak Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın ağırlığı İstanbul'dadır.

Elde edilen gelirlerle "müessesat-ı hayriye" nin giderleri karşılanmaktadır. Yenice-i Karasu'da bulunan imarete yıllık maktu bir para tahsis edilirken, İstanbul Koca Mustafa Paşa İmareti'ne önceden tespit edilmiş bir bedel ayırma yerine, pişirilecek erzakın miktarını ve cinsini belirtmekle yetinilmiştir. İstanbul'daki imaretin mutfak ve fırınında; günde yarım ton odun, 1000 ekmek, 6.5 kg. et, kişi başına 150 gr. bal tüketilmektedir. Diğer gıda maddeleri teker teker sayılmaktadır. Verilen rakamlardan imarette görevli personel, talebe, müridân ve misafir olarak külliye'nin mutfağında hergün yaklaşık 500 kişinin yemek yediği anlaşılmaktadır. Bedel yerine erzakın gramajının belirtilmesi, asırlar boyu imarette pişirilen yemeğin miktarı ve kalitesinin muhafazasına yönelik olmalıdır. Başta camiler olmak üzere, hizmet birimlerinin her türlü cari giderleri, ısınma, aydınlatma, temizlik, bakım-onarım masrafları, vakfın gelirlerinden karşılanmakta bunlara ilaveten Medine'deki Mescid-i Nebevi ve Peygamberimizin (s.a) türbe-i saadetlerinde vazifeli bulunanlar için, her yıl 300 "sikke-i eşrefiyye" gönderilmektedir.

⁵ Koca Mustafa Paşa Frenk veya Rum asıllı olduğu için (VGMA 895:654/119) babasının adı bazen "Muslihüddin" (VGMA 895:654 119-129) burada olduğu gibi bazen de "Abdulmu'in" olarak geçmektedir. Bu konuda geniş bilgi almak isteyenler bakabilirler.

⁶ Bu çifte hamam vakıf tahrir defterinde, "hamam-ı büzürk-i çifte, der kurbi-i vakıf-ı mezbur" şeklinde tarif edilmektedir. 953 tarihli defterde geliri 65.000 akçe (Barkan-Ayverdi 1970:366), 1283 tasdik tarihli defterde ise 85.000 akçe (Kutbi/Belge 1283:37/1). olarak gösterilmektedir. Bu hamam bugün de ayakta, ancak Vakıflar İdaresi tarafından satılmış ve özel şahısların mülkiyetine geçmiştir.

⁷ Sözüünü ettiğimiz her iki vakıf defterinde de Koca Mustafa Paşa'nın vakfına ait bütün vakıf taşınmazları, köy ve hatta mezra'aya kadar: cinsleri, sayıları, sağladıkları yıllık gelir miktarlarıyla birlikte teker teker sayılmaktadır (Barkan-Ayverdi 1970:366-369; Kutbi/Belge 1283:37/1). Bu konuda geniş bilgi almak isteyenler bu deftere bakabilirler.

Müessesât-î hayriye'de vazife yapan hizmet personeline yıllık 156.800 akçe maaş ödenmektedir. Demek ki toplam gelirin % 28.09'u hizmet personeli ücretine ayrılmaktadır. (Barkan-Ayverdi 1970:368-369).

İdarî personel dahil edildiğinde, İstanbul'daki imaret ve diğer birimlerin carî harcamaları hariç, yönetim ve işletme gideri olarak yapılan sarfiyatın miktarı artmaktadır. Personel ücreti olarak ayrılan yıllık paranın 28.080 akçesi müderris, kapıcı ve talebelere, 40.680 akçesi cami ve mektep görevlilerine, 16.740 akçesi imaret mensuplarına, 20 akçesi Nevrekob'daki cami hizmetlilerine, 144.640 akçesi idari personel ve bazı yönetim giderlerine sarfedilmiştir. Ayrıca personel ücreti dahil, Yenice-î Karasu'daki imaretin erzak ve diğer işletme giderlerine ayrılan paranın miktarı ise yıllık 100.000 akçedir. Bu durumda, erzakın bedeli belirtilmemiş olan İstanbul'daki imaretin giderleri dışında, vakıf hizmetleri için harcanan paranın toplam miktarı 330.160 akçeye ulaşmaktadır. Bu miktarın genel gelire oranı %59.16'dır.

Görülüyor ki defterin tasdik tarihi itibarıyla 330 sene sonra da, görevli ücretlerine ayrılan paranın toplam gelir içerisindeki oranı aynen muhafaza edilmektedir. (Kutbi/Belge 1283/37/5). Bu durumda vakfın ilk kurulduğu ve iyi yönetildiği dönemlerde, akarlardan elde edilen gelirin belirli oranda fazla verdiği anlaşılmaktadır.

Tetkike çalıştığımız bu vakıf defterlerinin sonunda vakfiyenin özeti verilmektedir. "Şart-î vâkıf oldur ki...." diye başlayan bu kısımda şunlar yazılıdır:

"Toplam vakıf gelirlerinden öncelikle "Ravza-ı mutahhare" hademelerine ve Medine-î münevvere sülehâsına sarfolunmak üzere her yıl Medine'ye 300 sikke-i eşrefiyye gönderile. Vakfın mütevellilik görevi, başlangıçtan itibaren kendi çocuklarının ve torunlarının salih ve dürüstlerine verile. Kadın erkek ayrımı yapılmadan, soyum münkariz oluncaya kadar vakıf yönetimi nesilden nesile intikal ettirile. Kendi neslimin sona ermesi halinde, mütevellilik vazifesi kölelerime ve bunların çocuklarına geçse. Kölelerimin zürriyetinin de ortadan kalkması durumunda vakfa müteveli tayin etme yetkisi, devlet başkanına ait ola. Kime dilerse ona vere."

"Vakıf binaların bakım ve onarımlarının yapılması, personel ücretlerinin ödenmesine takdim edilsin. Yani vakıf bütçesinden öncelikle binaların bakım ve onarım giderleri karşılsın, pesonel aylıklarının ödenmesi daha sonra yapılsın. Eğer birden fazla onarım ihtiyacı meydana gelirse, su kanalları ve çeşmelerin tamirine öncelik verilsin."

"Hânigâha bir "şeyh-î salih" tayin edilsin. Hânigâha gelip intisap eden sulehâyı, irşad ve terbiye etsin. Tekkede kalan şeyh ve müridlerin yemek bedelleri olarak her gün vakfın gelirinden 20 akçe verilsin. Medresenin müderrisine günlük 40 akçe ödensin. Eğer ilmî kudreti yüksek bir kimse müderris olursa, o takdirde yevniyesi 50 akçeye çıkartılsın⁸.

"Bütün masraflar yapıldıktan sonra geriye gelir fazlası kalırsa, bu gelirlerden bir bölümü beklenmedik bir anda meydana gelebilecek onarım ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere yedek akçe olarak ayrılsın, bakiyesi ile vakfa faydalı taşınmazlar alınarak, vakıf malına ilave edilsin".

"Kendi ahfâdım veya kölelerim ya da kölelerimin çocukları arasında gerek idarî ve gerekse hizmet personeli için istenilen vasıf ve liyakatta kimselerin bulunması durumunda, kadrolara bunlar atansın. Bu kimseler arasında arzu edilen vasıfta şahısların mevcut olmaması halinde ise, dışardan ehil kimseler göreve getirilsin".

"Her ne sebeple olursa olsun, uzun bir zaman sonra vakıf binalar harap olur veya vakfın işleyişinde bir bozulma meydana gelirse, ikinci, üçüncü, dördüncü defa, hatta mümkün olduğu sürece, yeniden ihya edilsin. Eğer birgün vakfın yeniden işler hale getirilmesi mümkün olmaz ise, o takdirde vakıf gelirleri yoksullara ve miskinlere dağıtılsın" (Barkan-Ayverdi 1970:369; Kutbi/Belge 1283:37/5)

Bu şekilde hizmet alanları, mal varlığı ve bu malların nerelerde bulunduğu anlatılan Koca Mustafa Paşa Vakıflarına; vakıf müessesesine verilen önem sebebiyle yükselme dönemi padişahları çok büyük saygı ve itina göstermişlerdir.

⁸ Vakfiye özetinde böyle denilmekle birlikte, her iki vakıf defterinde de müderrise ödenen ücret, 50 akçe olarak gösterilmektedir (Barkan-Ayverdi 1970:368; Kutbi/Belge 1283:37/4). Bu durumda başlangıçtan itibaren Koca Mustafa Paşa Medresesi'nin ellilik medrese olduğu anlaşılmaktadır.

Okuyucuların, günümüz devlet adamlarının vakıflara olan yaklaşımı ile tarihte sergilenen uygulamaları ve her iki dönemde yaşanan hak ve adalet anlayışını mukayese etmeleri için, Koca Mustafa Paşa vakıflarıyla alakalı XVI. Yüzyıla ait 5 adet padişah fermanının orijinal metinleri ile birlikte özetlerini vermek istiyorum⁹. Bu fermanlardan ilki, Vezir Koca Mustafa Paşa'nın başvurusu üzerine, Padişah II. Bayezid (1481-1512) tarafından Malkara Kadısı'na gönderilmiştir (Belge-4).

Bu fermanı öğrendiğimize göre, Malkara'ya bağlı Kırıkali Köyü Koca Mustafa Paşa Vakfı'na mukataalıdır. Bu köyde yaşayan Osman ismindeki reayaya mensup şahıs ölmüş, geriye kalan bir miktar koyunu satılmış, satılan koyun bedellerinden "ayak bacı" parası hak sahibi olan Koca Mustafa Paşa Vakfı görevlileri tarafından tahsil edilmiştir. Daha sonra o havalinin "ayak bacı mukataası"nı tutan âmil (miri hazinenin tahsildarı) tekrar o köye giderek koyunların "ayak bacı" yani otlakiye bedellerini yeniden istemiş ve ödemeleri için müteveffa Osman'ın varislerini sıkıştırmıştır.

Bu gelişmeler anlatıldıktan sonra fermanın karar bölümünde şöyle denilmektedir:

"İmdi buyurdum ki... Osman dahi ol vezirim-in Kırıkali nam vakıf karyesinde raiyyet olup, vaki olan ayak bacı resmi, ol canipten zabt olunmuştur. Kat'an âmile dahl ve niza' itirmeyub, 'hilâf-ı şer' ve kanun nesne aldirmayasız. Haksız yere müdahale itirmeyesiz. Men'edesiz. Hiç bir şekilde tereddüt etmeyub, emri şerifimi ircâ edesiz. Alâmet-i şerife i'timat kılasız. Tahriren fi sani işrin bi şehri şaban'ıl muazzam sene hamse aşere ve tis'a mi'e (22 Şubat 915/1509). Bi makamı Edirne" (Kutbi/Belge 915:62).

Koca Mustafa Paşa'nın katlini onaylayan Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) bu idam olayından sonra, Paşa'nın kurdğu vakıf hukukunu korumak üzere Dirama Kadısı ve Rumeli Kadı-askeri'ne gönderdiği fermanlar, suçun şahsiliği prensibine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda bu fermanlar, Sümbül Sinan'ın hayatını anlatan tasavvufî alakalı kitaplarda; Yavuz Sultan Selim'in, Paşa'nın idamından sonra,

hayrâtı olan Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin yıkılmasını emrettiğine dair menkabevi hikayelerin (Hulvi 1993:447-448; Yazıcı 1956:101, Çalikoğlu 1968: 18-19; Tezkire-i Halvetiyye: 19-20) doğru olmadığını da ortaya koymaktadır. Bir köydeki vakfa ait ziraî mahsul-lerin bile, başka şahıslarca zaptedilmesine razı olmayan bir padişahın, cami, mektep, medrese, imaret, hânigâh ve bu hayrâtın tamamlayıcı unsurlarından meydana gelen vakıf bir külliyenin yıkılması için emir vermesini, hatta kendi eliyle yıkmaya kalkışmasını ve bu amaç için saraydan kalkıp Koca Mustafa Paşa Külliyesi'ne gelmesini doğru kabul etmek; fermanların aksine, söylenilen bu menkabevî hususları doğrulayıcı yeni belgeler bulunmadıkça ilmî veriler içerisinde mümkün değildir.

Cemaziyelülâ 919/1513 tarihli fermanı (Belge-5) Çakırcıbaşı Koçi Bey, Koca Mustafa Paşa Vakfı'ndan Kodinalı¹⁰ adındaki köyün, babasından kalma mülkü olduğunu iddia ederek, köyün gelirlerine el koymuştur. Vakıf mütevellisinin "dergâh-ı mualla"ya müracaatı üzerine yapılan tetkik ve araştırma sonunda, bu yerlerin Koca Mustafa Paşa Vakfı'na ait olduğu ve haksız olarak Çakırcıbaşı Koçi Bey tarafından müdahale edildiği anlaşılmıştır.

⁹ Geçtiğimiz son 10 yıl içinde İmar Affı ve Gecekondu kanunları ile dönemin hükümetleri tarafından kendi partilerine mensup belediye başkanlıklarına arsa haline gelmiş binlerce dönüm vakıf arazi, hazırlanan protokollerle devredilmiştir. Bu devirlerden ilki 1986-1987 yıllarına İstanbul Zeytinburnu Belediyesi'ne yapılmıştır. İkincisi m2'si 10.000 TL. Bedelle 29 ada 231 parselden oluşan 60.000 dönüm Murat Paşa mazbut vakıflarına ait yerler, Antalya Belediyesine devredilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bunları Antalya ilçe belediyelerine yapılan devirler takip etmiştir. Söylediğimiz konularda ilgili her türlü bilgi ve döküman Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün alakalı birimlerinde mevcuttur. Bu uygulamaların, arsa ve arazinin çok kıymetli olduğu iki sahil şehrimizde yapılmış olması ne kadar düşündürücüdür. İşin manevî yönü bir yana bu uygulamalardan vakıfların uğradığı maddi zararın miktarı trilyonların çok üzerindedir. Bir yanda vakfın hakkını korumak için 1 kuruşun 1/40'ı yani 0,025 kuruş eden 3 akçe için kadıya ferman gönderen adalet anlayışı, öbür tarafta trilyonlar değerindeki vakıf mallarını gözünü kırpmadan kendi partisine mensup belediyelere aktarma duyarsızlığı. İşte iki dönem arasındaki hak ve adalet anlayışı.

¹⁰ Kodinalı veya kudetyani olarak okunabilen bu kelime "قودنیل" ve "قودس" siyakatta, "قودس" tarzında yazılmaktadır. Bu yer bugün Yunanistan sınırları içerisinde kalan Drama'ya bağlı bir köy adıdır.

"Fil-vâki" karye-i mezkureden Çakırcıbaşı canibinden niza olunup isbat olunmadan, âdemleri (tarafından) hâsılâtı zabt eylemeleriyle (etmelerini) men' ve def' edüb, müdahale ettirmeyesiz. Ve anlar canibinden zabt olunan hasılı (hasılâtı) vakfı cun bî kusûr aliveresiz. Temerrüd ideni, seçirub inad edenî (haksız bir şekilde müdahale etmek istiyeni) yazub bildiresiz. "alâmet-i şerife" itimat kılasız. Tahriren fi evahir evvelü'l-cemaziyye sene tis'a aşr ve tis'a mi'e (Cemaziyelevvel sonu 919/1513). Bi makamı Konstantiniyye (Kutbi/ Belge 919:98).

Bu belgeden 3 yıl sonraki 922/1516 tarihini taşıyan, yine Yavuz Sultan Selim'e ait bir başka fermada da (Belge-6), haksız bir iddia reddedilerek, Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın hakkı teslim edilmektedir.

Fermada belirtildiğine göre; Rumeli'de Kadı-asker olan Mevlâna Abdurrahman'ın vazifeli bulunduğu bir dönemde Sokullu Sancak Beyi olan Ali adındaki şahıs Avrathısı denilen yerdeki bazı taşınmazlarla ilgili, Kutlî Kadısı imzasıyla tasdik edilmiş bir vakfiye; Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın mütevellisi olan şahıs da, bir hüccet ibraz etmiştir. İddia sahipleri "dergâh-ı mualla"da bir araya getirilerek, konu müzakere edilmiştir. Yapılan müzakere sonunda Sancak Beyi'nin ibraz ettiği vakfiyenin tarihi, hüccetin tarihinden eski olmakla beraber, vakfiyenin sahte olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine, niza konusu edilen Avrathısı'ndaki yerlerin Koca Mustafa Paşa Vakfı'na ait olduğu kararlaştırılmış ve Sancak Beyi'nin iddiası reddedilmiştir. Ferman Edirne'den gönderilmiştir (Kutbi/Belge 922:59).

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)'a ait ferman (Belge-7) öğrendiğimize göre, Selanik, Karaferya ve Avrathısı kazalarına bağlı köylerde Koca Mustafa Paşa Vakfı'na ait, 1 Muharrem 970/1562 tarihinden itibaren bir yıllık gelir, mültezimler tarafından tahsil edilmiş ve vakfın hakkı vakfa verilmemiştir. Bu gelişme üzerine Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın mütevellisi, vakfa ait olan gelirin iadesi için padişahın katına çıkarak başvurmuştur.

Yapılan değerlendirmede ilk olarak, ".... eğer vakfın hakkı tahsil edilmiş de, mültezimin zimmetinde ise, mültezimden veya kefilinden;

şayet müstecir veya mutassarrıftan tahsil edilmişse, o takdirde de kiracı olan ahaliden alınması gerekir" tarzındaki hukukun genel prensibi ortaya konulmuştur. Daha sonra fermanın "...imdi buyurdum ki..." diye başlayan bölümünde, şu talimat verilmektedir:

"Hükmi şerifim vardıkta, mültezim-i mezburdan yalnız varislerin getürüb, muceb-ı muhasebe kayd olunan mal-ı vakıf, kendü zimmetlerinde ise, bir tasavvur (malın nereden geldiği düşünülmeden) şer, ile vârislerine intikal eden muhalefatında tahsil itdurülüb, ol vefa itmeyesiz. Kezâlik akçeyi kefil-ı bi'l-mallarından tahsil itdürüb, zimem-ı nâsta baki kalmış ise ki, bi hesabı's-şer' sabit ve zahir ola. Şer, ile mütevccih olanlardan tahsil ittürüb, evkâf-ı mezbur mütevellisine aliverüb vakıf için zabt itdiresiz. Şer' ile zahir olan mal-ı vakıftan kimesnede bir akçe ve bir habbe bâki kodurmayasız. Şöyle bilesiz. "alâmet-ı şerife"ye itimat kılasız (Kutbi/Belge 970:103).

Koca Mustafa Paşa Vakfı'na devredilen Akçekilise Köyü üzerinde bir sibahinin "benim timarımdır" diyerek hak iddia etmesi üzerine, II. Selim (1566-1574)'in Lofça Kadısı'na gönderdiği ferman (Belge-8)dan da şunları öğreniyoruz:

Bu iddia karşısında Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın Ali ismindeki Câbisi, "dergâh-ı mualla" ya gelerek şikâyet bulunmuştur. Bu şikâyet doğrultusunda yapılan araştırmada; Niğbolu Sancağı Lofça Nahiyesi'ne bağlı İbrahim Paşa Kulesi çevresinde bulunan Koca Mustafa Paşa Vakfı'na ait evlerin yarısının günlük 15 akçe mukataa bedeli karşılığında Mîrî Hazine'nin tasarrufuna bırakıldığı, bu yerler üzerine devlet tarafından ilave evler ve dükkânlar yaptırıldığı, yaptırılan bu evlerin Piyale Paşa'nın oturduğu eve bitişik olduğu, ayrıca bu yerler için vakfa ödemesi gereken mukataa bedeline karşılık aynı çevrede bulunan ve vilayet kâtibinin kadısına göre yıllık 4509 akçe gelir getiren "(hazine-i) hassa" ya ait olan Akçekilise köyünün vakfa verildiği, daha sonra bu yörelerin timar sahibi olan Mehmet adındaki sibahinin "benim timarımdır" diyerek müdahale edip, Beylerbeyi'nden berat ibraz ettiği, karye-i mezburun vakıf tarafından zabtedilmesine mani olduğu ve bu sebeple de vakfa ziyade kadr edildiği anlaşılmıştır.

Fermanın hüküm kısmı ise aynen şöyledir: "... imdi zıkr olan evler ve odalar müteveffa vezir müşârun ileyh (Koca Mustafa Paşa Vakfı)'na temlik olunmuştur. Bu yerler için vakfa takdir olunan günlük 15 akçe mukataa bedeli karşılığında, ihtilaf konusu olan Akçekilise Köyü'nün vakfa devredilmesi için "hükm-ü hümayûn" verilmiştir. Bu sebeple buyurdum ki, söz konusu köyün vakfa devrine dair verilen "hükm-ü şerif" mucibince, kemakân vakfa zabt ve tasarruf itdirub "emr-i şerifi" me ve fermân-ı münif"ime aykırı olarak hiç kimseye müdahale ettirmeyesiz. Şimdiye kadar haksız olarak yapılan müdahale sonunda vakfa ait olan ne miktar hisse olmuş ise, hepsini tespit ettirmek suretiyle noksansız olarak alıversiz. Şöyle bilesiz. "Alâmet-i şerif"e itimat kılasız. Tahriren fi evâsıt-ı Muharremü'l haram sene seb'a ve seb'in tis'a mi'e (Muharrem ayı ortası 977/1569). Bi makamı Kostantiniyyeti'l -mah-miyye" (Kutbi/Belge 977/95).

Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı döneminde ait dört padişahın, vakfın haklarını korumak ve mutlak adaleti sağlamak için ilgililere yazışmalar göndermelerine karşılık; daha sonraki dönemlerde benzer uygulamaların varlığını gösterir belgelerin metrukât arasında görülmeşi bizde, beraaberinde bir takım ihtimaller düşündüren bazı çağrışımlara sebep olmaktadır.

Bu çağrışımları şu şekilde seslendirmek mümkündür:

Bu tarihlerden sonra Koca Mustafa Paşa Vakıflarına ya hiç müdahale olmamıştır veya olmuştur da, hem vakıf yöneticileri hem de padişahlar gereken hassasiyeti göstermemişlerdir. Veyahut da üçüncü bir şık olarak, aynı mahiyette olan belgeler metrukât arasında muhafaza edilmemiştir.

Koca Mustafa Paşa Vakıfları Sümbülî Hânigâhı ve Külliye'nin diğer birimlerinde görev almış hizmet ve idarî personelle ilgili, hiç bir belgenin ihmal edilmeden metrukât arasında aynen muhafaza edildiği hususunu dikkâte aldığımızda en uzak ihtimalin üçüncü şık olduğunu görüyoruz. Bu durumda geriye iki ihtimâl kalmaktadır. Ya II. Selim (1566-1574) döneminden sonra Koca Mustafa Paşa Vakıflarına müdahale ve tecavüz olmamıştır veya olmuştur da, eski hassasiyet ve adalet anlayışı gösterilmemiştir.

Bu bakış açısı ile diğer arşivlerde bulunan belgeler tetkik edilmeden, genelde bir karara varmak doğru ve isabetli olmamakla beraber; Osmanlı Devleti'nde duraklama ve gerileme döneminin başlangıcı olan bu yıllardan sonra; hiç değilse, Koca Mustafa Paşa Vakıfları için, ilk dönemlerdeki hassasiyetin gösterilmediğini söylemek ve devlet hayatında yaşanan duraklama ile birlikte devleti ayakta tutan hak, adalet ve sosyal konulara ilgi ve saygı gibi toplumun iç dinamiklerinde de gevşemelerin başladığını düşünmek, pek de yanlış olmasa gerektir.

2.Vakıf Gelirlerinde Yaşanan Gerileme ve Çöküş:

Kurulduğu yıllarda gelir fazlasına sahip olan ve yükselme döneminde padişah fermanlarıyla korunan Koca Mustafa Paşa Vakfı, birçok benzerleri gibi zaman içerisinde nakit sıkıntısına düşmüş. XVIII. yüzyıldan itibaren geliri giderini karşılayamaz hale gelmiştir.

Zaman içerisinde nakit sıkıntısı o derece artmış ki, 1229/1813'lere gelindiğinde parasızlık yüzünden imaret kapatılmış, külliye de yemek çıkmaz olmuştur. İşin perde arkasını bilemeyen vakıf görevlileri bu durumun sorumlusu olarak, mütevelliyi görmüş ve şikâyetle bulunmuşlardır.

Başta Şeyh Seyyid M.Haşim, cami imamı, türbedar, katip câbi... olmak üzere, Koca Mustafa Paşa Vakfı mürtezakası; müteveli bulunan Ömer oğlu el-Hac Hüseyin Ağa'nın, vakfı idare ve rû'yete muktedir olamadığını, vakfı "düyûn-u kesire" ye giriftar ettiğini, bu defa da imâretini kapatarak, gerek hânigâhtaki "fukarâ-ı dervîşân"ın ve gerekse medresede okuyan talebelerin yemeklerini kestiğini belirterek; mevcut mütevellinin yerine, vakıf işlerini düzene koyacak bir kaimmakam tayin edilmesini istemektedirler.

Yapılan bu başvuru üzerine, müteveli ve şikâyetçi olan mürtezakalar divan odasında toplanmış, her iki tarafın rızası ile Merhum Numan Efendi'nin oğlu Lütfullah Efendi, kaimmakam tayin edilmiştir.

Yapılan araştırma ve hesaplamalar sonunda, gerek buğday esnafına gerekse sarraf Yahudi İsak'a 1229/1813 senesi Mart başından Şubat sonuna kadar bir yıllık toplam 43.088 kuruş borç

biriktiği anlaşılmıştır. Kaimmakamın hazırladığı rapor doğrultusunda, bir takım engeller sebebiyle vakfa intikal ettirilmeyen Tatarpazarı ve Drama mukataa ve çeltik gelirlerinden borcun kapatılması kararlaştırılmıştır (Belge-9).

Aynı zamanda Valide Sultan'ın kapuçukadarı ve saray-ı atik baltacısı da olan el-Hac Hüseyin Halife, Valide Sultan'ın mektubu üzerine 30 akçelik vakfın mütevelliliğine, İstanbul kadısı Muhyizâde es-Seyyid Es'ad Efendi'nin kararına dayalı irâde-i seniyye¹¹ ile 2 Cemaziyelevvel 1229 tarihinde yeniden tayin edilmiştir (Kutbi/Belge 1229:127).

Daha sonraki gelişmeler, biriken borcun kapatılması ve biraz da kayırmaya dayalı olarak aynı kişinin tekrar mütevelliliğe getirilmesi, Koca Mustafa Paşa Vakfı'nda başlayan çözülmenin önlenemediğini açıkça göstermektedir.

Birinci belgeden yaklaşık 10 yıl sonraya ait muhasebe defterinden, vakfın borç miktarının giderek arttığını öğreniyoruz.

Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın Gurre-i Muharrem 1238/1822'den Gaye-i Ramazan 1240/1824 tarihleri arasında geçen 3 yıllık süredeki gelir-gider durumu borç ve alacakları, görülen hesap sonunda meydana gelen açık miktarı şöyledir:

Vakfın 3 yıllık gelirleri, önceki yıllardan kalan alacaklar (mal-i muhassal-ı bekâyâ), mukataa ve kira bedellerinden meydana gelmektedir. Muhasebe defteri üzerindeki kayıtlara göre, bu kalemlerden oluşan toplam gelir 11.017.980 akçedir. Bu da 1 kuruş 120 akçe hesabıyla 91.816,6 kuruş yapmaktadır¹².

Buna karşılık vakfın yine 3 yıllık gideri ise, şu harcama kalemlerinden oluşmaktadır:

Hizmet personeli aylıkları her yıl Ravza-ı Mudahhare hademelerine ödenmek üzere, Surre Alayı ile Medine'ye gönderilen para; imarette pişirilen yemeklerin erzak, odun ve nakliye bedelleri; külliye'nin ısınma ve su yollarının tamir giderleri; müteveli, nâzır... gibi idarî personel ücretleri; kırtasiye, aydınlatma... ve benzeri carî harcamalar ile borçlar ve yapılamayan tahsilattan oluşmaktadır.

Giderin toplam miktarı 13.269.900 akçe, 110.582.5 kuruşu bulmaktadır. Bu giderlerin en büyük kalemini, tahsilatı yapılamayan İstanbul'daki 551.040 akçelik kira alacağı ile Sarraf Nakos Zimmi'nin 1236/1820 yılından 1.605.120 akçe, geçmiş yıllardan da 2.526.720 akçe olmak üzere toplam 4.131.840 akçe ve 34.432 kuruşluk alacağı ile bu yıllarda ödenen 876.840 akçelik borç miktarı teşkil etmektedir (Belge -10).

Ödenenlerle birlikte toplam borcun miktarı 41.739 kuruşa ulaşmaktadır. Böylece gelir-gider arasındaki aleyhte oluşan farkın miktarı 2.251.920 akçeyi bulmaktadır. Bu miktarın kuruş olarak değeri 18.766'dır. Bu durumda borç miktarı toplam gelirin % 45,45'ini, açığın ise 2,22 katını bulmaktadır (Kutbi/Belge 1238/40). Demek ki, XIX yüzyılın çeyreğinde, Koca Mustafa Paşa Vakfı yakasını iki gayrimüslim tüccara kaptırmış ve borç batağı içerisinde yüzmektedir.

Vakfın gelirlerinde meydana gelen düşüşe paralel olarak, hizmet personeli aylıklarının toplam gelir içerisindeki oranları %28,09'dan (Barkan-Ayverdi 1970:360; Kutbi/Belge 1238:37/5) % 6,90'a (Kutbi/Belge 1238:40) gerilemiştir.

Bu dönemde hem vakfın gelirlerinde, hem personele ödenen ücretin miktarında hem de personel sayısında korkunç derecede bir düşüş hali yaşanmaktadır.

Vakfın kuruluşundan 265 yıl sonraya ait muhasebe kayıtlarına göre, 1218/1803-1220/1805 tarihleri arasında Kocamustafapaşa Camii'nde tesbih çeken görevlilere günlük 1 akçe (Kutbi/Belge 1220:46); imâretin mutfağında çalışanlara ise, ailenin nüfus sayısı esas alınarak 1 ile 3 çift fodla ve 3'er akçe (Kutbi/Belge 1229:15) para ödenmektedir.

¹¹ Koca Mustafa Paşa vakfiyede, kendisi ve kölelerinin soyu kesildiğinde, vakfa müteveli, tayin etme yetkisinin devlet başkanına ait olacağını söylemektedir. Bu belgede müteveli Padişah'ın irâde-i seniyyesi ile tayin edildiğine göre, XIX. Asrın başlarında, Koca Mustafa Paşa'nın sülalesinin münkariz olduğunu düşünmek, pek yanlış olmasa gerektir.

¹² Bu tür belgelerde çok sık rastlanan ufak tefek işlem hataları burada da mevcuttur. Ancak genel anlamda sonucu etkileyici mahiyette olmadığı için, muhasebe defteri kayıtları esas alınmıştır.

Vakıf tahrir defterlerinde bildirildiğine göre, vakfın ilk kuruluş yıllarında toplam gelirin % 31.55'i olan 1467.5 kuruşu İstanbul'dan elde edilirken (Barkan-Ayverdi 1970:366-367; Kutbi/Belge 1283: 37/1-2); aynı ilden 1255/1839'da 380 kuruş 8 para, 1257/1841'de 271 kuruş 20 para ancak gelir sağlanabilmiştir (Kutbi/Belge 1255:12; Kutbi/Belge 1257:15). Bu durumda vakfın kuruluşundan yaklaşık 400 yıl sonra; İstanbul'da bulunan akarlardan sağlanan vakıf gelirlerinde %72'lik bir azalma meydana gelmiştir.

Bu dönemde yaşanan Mora İsyanı (12 Şubat 1821) sebebiyle, akarlarının çoğu Balkanlarda bulunan vakfın genel manada bir gelir kaybını anlamak mümkün olsa bile, İstanbul'da gözlenen gelir kaybının dikkat çekici boyutlara ulaşmış olması, o dönemde Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunun fevkalâde bozuk olduğunu çağırıştıran başka sebeplerin varlığını da ortaya koymaktadır.

Gerçi "zimmet pusulaları"ndan takip edebildiğimiz kadarıyla 1271/1854-1291/1874 yılları arasında, gelirlerde cüz'î bir artış gözlenmektedir. Fakat bu artış, devletin gerilemesine paralel olarak yaşanan ekonomik çöküşü durdurmaya yetecek nitelikte değildir.

Sözü edilen tarihler arasını kapsayan 30 yıllık dönemde, Koca Mustafa Paşa vakıflarının, İstanbul'da bulunan taşınmazlarından elde edilen ortalama yıllık gelir 1547 kuruştur (Kutbi/Belge 1271-1291: 51/a, b, c, d, e, f, g). 1271/1854'de 1546 kuruş 4 akçe olan yıllık gelir (Kutbi/Belge 1271:39), bundan tam 20 yıl sonra 1291/1874'te 1540 kuruş 4 akçeye gerilemiştir (Kutbi/Belge 1291:51/a). Halbuki bu dönemlerde Osmanlı ülkesinde enflasyon ve zuyûf akçe olayları yaşanıyordu. Belki de bu duruma; ülkede yaşanan ekonomik durgunluk ve halkın yoksullaşması sebep olmuştur.

Başka sebepler üzerinde durmak da mümkündür. Özellikle Tanzimat'ın ilân edildiği yıllarda yaşanan düşüş çok dikkat çekicidir.

Bu durumda, ya 1255-1257 yıllarını kapsayan elimizdeki kira defteri eksiktir veya Barkan ve Ayverdi'nin bugün yerlerinde olmadığını söylediği Bayezid Darbhane-i Âmire yakınındaki, biri altı üstlü 47, diğeri 22 odalı iki işhanının

(Barkan-Ayverdi 1970:366) bu tarihlerden önce yangın ve benzeri bir sebeple kaybedildiği veya o dönemde bir çok benzer vakıflarda olduğu gibi, vakfın imkân ve potansiyelinin başka vakıf veya kuruluşlara aktarılmış olabileceği hususları akla gelmektedir.

Vakfın ilk kurulduğu yıllarda genelde 140, sadece İstanbul'da 108 personel çalışmaktadır (Barkan-Ayverdi 1970:368; Kutbi/Belge 1283:37/4). 1255/1839'lara gelindiğinde külliye görev yapan hizmet personelinin sayısı 35 kişiye düşmüştür (Kutbi/Belge 1255:16,17). Tanzimatın ilânı yıllarında İstanbul'dan sağlanan 3 yıllık gelir ortalaması 330 kuruş, külliye görev yapan 35 hizmet pesoneline ödenen yıllık ortalama ücret tutarı ise 1077 kuruştur (Kutbi/Belge 1255:16,17). Bu durumda vakfın kira gelirlerinin, carî giderlerinin tamamını karşılaması şöyle dursun, sadece hizmet pesoneli ücretlerinin bile ancak 1/3'ini karşılayabilmektedir.

Bu küçülme ve çöküş hali sürekli bir şekilde devam etmiştir. 2 Eylül 1341/1925 tarihinde tekkeler kapatıldığında (Öztürk 1995:404-411) Koca Mustafa Paşa Vakfı'nda hizmet personeli olarak sadece 15 kişi görev yapmakta idi. Caminin teşrifi, aydınlatılması, su yollarının bakımı dahil, işletme masrafı olarak ayrılan paranın miktarı ise 805 kuruştur (Kutbi/Belge 1341:128). Tekkelerin kapatılma tarihinden yaklaşık iki ay kadar önce 7 Temmuz 1341/1925 tarihli erzak tevzi cetvelinde ise, Sümbül Efendi Dergâhı'na 8 kg. zeytin yağı, 6 kg. sade yağ, 15 kg. pirinç, ve 5 kg. şeker tahsis edilmiştir (Kutbi/Belge 1341:145).

3. Vakfa Dışarıdan Sağlanan Destekler

Vakfın gelirlerinde XIX. yüzyılın başından itibaren yaşanan erozyon sebebiyle artık vakıf dışarıdan sağlanan desteklerle ayakta durmaya çalışmaktadır. Aslında hizmet personeli olan bazı görevliler, ücret karşılığı idrî personel olarak da çalışmaktadır.

Koca Mustafa Paşa Hânigâhı mutfağında (imaret) yoksullar için pişirilmekte olan yemeklerin pirinç ihtiyacını karşılamak üzere, II. Mahmud (1808-1839)'un çıkardığı bir fermanla, 8

Cemaziyelahir 1228/1813 tarihinden itibaren, Matbâh-ı Amire (Saray Mutfâğı) ambarında her yıl 300 keyl¹³ pirinç ihsan edilmiştir (Kutbi/Belge 1228/101 Belge-11).

II. Mahmud'un yerine oğlu II. Abdülmecid (1839-1861)'in tahta geçmesi üzerine, 9 Muharrem 1256/1840 senesinden itibaren, eskiden olduğu gibi "hânigâh-ı mezbur fukara ve dervîşân taamiyeleri için muhassas bulunan senevi 300 kile pirincin, her sene Matbâh-ı Amire ambarından verilmesine devam edilmesi"ne dair "irade-i seniyye" yenilenmiştir (Kutbi/Belge 1256:35).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde rastladığımız 15 Recep 1236/1820 tarihli bir başka belgeden de, Sümbüli Hânigâhı Şeyhi el-Hac "Hafız Mehmed Efendi'nin başvurusu üzerine, bedeli olan 1875 kuruşun vakıf tarafından ödenmesi kaydıyla Tersâne-i Amire ambarından 500 kile ekmeçlik Akdeniz buğdayının Koca Mustafa Paşa İmaretine verildiğini öğreniyoruz (BOA/Cevdet 1236:7570; Belge-12).

Gıda maddesi olarak sağlanan bu destek yeterli olmamış ki, 4 Şevval 1273/1856 tarihli "irade-i seniyye" ile¹⁴ Koca Mustafa Paşa Hânigâhı dervîşleri yemek bedellerini karşılamak üzere, Maliye Hazinesi'nden her ay 100 kuruş verilmesi kararlaştırılmış; 10 yıl sonra bu karar 15 Şevval 1283/1866 tarihinde yenilenmiştir. (Kutbi/Belge 1283:54).

Sondan bir önceki şeyh olan Muhammed Kutbeddin Efendi'nin posta oturması vesilesiyle düzenlenen resmi senetten öğrendiğimize göre Maliye Hazinesi'nden yapılan bu yardım, 1273'lerden sonra hiç kesilmeden ve yıldan yıla artırılarak ödenmeye devam etmiştir. Şeyh Muhammed Kutbeddin adına 27 Ağustos 1317/1901 tarihinde düzenlenen senette, aydan aya yemek bedeli olarak Maliyeden ödenen yardımın miktarı, 2000 kuruş olarak belirtilmektedir (Kutbi/Belge 1317:50).

İstanbul Zahir rüsumu kul kıyağı hâsılâtından, Koca Mustafa Paşa Külliyesi Sümbüli Hânigâhı şeyhine her ay ödenmekte olan 15 kuruşluk taamiye bedelinin 19 Zilhicce 1275/1858 tarihinden itibaren; sözü edilen Hânigâhta kim şeyh olursa olsun, yine aydan aya

Maliye Hazinesi'nden ödenmesi, "irade-i seniyye" ile kararlaştırılmıştır (Kutbi/Belge 1275:43). Böylece bu yardıma süreklilik kazandırılmıştır.

4. Vakfın İşletme Biçimi ve Gerçekleştirilen İlave Hizmetler

Koca Mustafa Paşa Vakfı, gayrimenkule dayalı sahih bir vakıftır. Bu tür vakıflarda olduğu gibi, kazançları mukataa ve mezari, hâsılâtı ile kira gelirlerine dayanmaktadır. Balkanların kaybedilmesiyle bütün geliri İstanbul'da bulunan kira tahsilatından ibaret kalmıştır.

Eski hukukumuza dayalı olarak kurulan diğer bütün vakıflar gibi Koca Mustafa Paşa Vakfı da, II. Mahmud (1808-1839) dönemine kadar, her türlü bürokrasiden uzak, demokratik hür bir teşebbüs olarak, serbest ekonomi kuralları ve yerinden yönetim esaslarına göre, vakfiyede öngörülen hükümler doğrultusunda tayin edilen Mütevelliler eliyle yönetilmiş, vakfın arzusu doğrultusunda belirlenen makam tarafından nâzir sıfatıyla denetlenmiştir.

Bu dönemlerde merkezi yönetimin görevi, devletin nihai hedefler ve âli menfaatleri doğrultusunda vakfı yönlendirmekten ve fermanların tahlili yapılırken de açıkça belirtildiği gibi, sistemi bozmaya yönelik dışarıdan yapılan müdahaleleri ortadan kaldırmaktan ibarettir.

Bir başka ifade ile hükümetler, kâra yönelik olmayan vakıf sektörü eliyle gelir sağlama ve hizmet üretme teşebbüsünün önüne çıkacak engelleri ortadan kaldırmak suretiyle hür teşebbüse fırsat eşitliği sağlamışlardır.

Ancak batılılaşma döneminde durum değişmiş, Koca Mustafa Paşa Vakfı, önce II. Mahmud'un kurduğu, Mahmudiye Vakıfları'na dahil edilmiş; arkasından da idaresi devletleştirilerek, "zapt u rabt" altına alınmış manasında, mezbutiyet kararıyla bir daha geriye dönüşü mümkün olmayacak tarzda, kabinenin bir üyesi

¹³Keyl veya kile bir hububat ölçüsüdür. Yörelere ve zamana göre değişmekle birlikte, yaklaşık 26 kilograma tekabül eden bir ölçü birimidir (Ana Britannica. İst. 1989, C.XIII s. 306-307).

¹⁴Bu "irade-i seniyye"; Cerrâhpâşa Medresesi sakinlerinden iken vefat eden Münzevi İbrahim'den boşalan 100 kuruşluk maaş bedelinin 4 Şevval, 1273 tarihinden itibaren Maliye Hazinesince Koca Mustafa Paşa Hânigâhı dervîşlerinin yemek bedeli olarak ödenmesi için sadır olmuştur.

olan Efkâr-ı Hümâyûn Nezâreti'ne bağlanmıştır. Bugün de, Koca Mustafa Paşa Vakfı'ndan günümüze kadar ulaşabilmiş taşınmazlar, aynı merkezîyetçi anlayışla Nezâret'in yerine kaim olan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından doğrudan yönetilmektedir.

Koca Mustafa Paşa vakıfları ilk kurulduğu zaman diğer emsalleri gibi yönetiliyor, akarları dönemin teamüllerine göre işletiliyordu. Verimli Balkan topraklarına dağılmış bulunan arazileri ekilip biçiliyor, bu yerlerden yörenin özelliğine göre mahsul alınıyor, vakfa ait köy ve mezraaların mukataa bedelleri (Kutbi/Belge 970:103) ve otlâkiye paraları (Kutbi/Belge 915:62) câbiler tarafından tahsil ediliyordu. Han, hamam, "icâre-i vahide" ile yani günün rayiç bedelleri üzerinden bir yıllık sürelerle kiraya veriliyor, kira müddeti sonunda ya eski kiracısı veya yeni taliplileri ile yeniden kira mukavelesi imzalanıyordu (Barkan-Ayverdi 953:336-369; Kutbi/Belge 128:37).

Tarih içerisinde, vakfın işletme biçimini gösterir belgelerin tetkikinden öğrendiğimize göre, gayrimenkul işletmeciliğinde çok sağlam bir usul olan bu yoldan zamanla uzaklaşmıştır. (Öztürk 1995:252).

İlk ortaya çıktığı zamanlarda iyi niyetlerle uygulamaya konulmuş olsa bile (Öztürk 1995:252), önceleri vakıf taşınmazlarda tasarruf hakkının, sonraları da mülkiyet hakkının üçüncü şahıslara geçmesine sebep olan icareteyn, mukataa ve gedik usulu (Öztürk 1995:251-267) Koca Mustafa Paşa vakıflarında da tatbikata konulmuştur.

Koca Mustafa Paşa Vakfı'na Matbâh-ı Amire ve Tersane ambarlarından devlet eliyle yapılan erzak desteğinin ve Maliye Hazinesinden nakit olarak ödenen taamiye bedelinin yanında, bu dönemde bazı vakıflardan da destek gelmiştir.

Aziz Mahmut Hüdâi Vakfı mülhâkatından olan Şehid es-Seyyid Mehmet Bedreddin Vakfı'ndan Recep 1237/1821 - Cemaziyelahir 1238/1822 tarihleri arasında, Sümbül Sinan'ın türbesi başında her gün ismini üç kez anması için Cami imamına 50, cuma günü dua etmesi için hatibe 20, dervişân ve aşıkânın yemek bedeli olarak 40, hânigâh şeyhine 30, kayyım başına 15, yardımcısına 10 müezzinbaşına 15, diğer müezzinlere 25, ayrıca ismini Cuma günü fatiha

ile yadetmesi için müezzinbaşına ayrıyeten 12, Merkez Efendi Şeyhi'ne 15 ve pîşkademe de 10 kuruş olmak üzere toplam 242 kuruşun hizmet personeline ödenmei kararlaştırılmış ve ilgililere dağıtılmak üzere söz konusu para, şeyh M. Razi Efendi'ye teslim edilmiştir (Kutbi/Belge 1237:147 Belge -13).

Bu belgeden ayrı olarak, yine Seyyid M. Bedreddin'in mevlud vakfı gelirlerinden; "ashâb-ı hayrâtı anarken kendi adını da hayırla yad etmesi" için Muharrem 1237/1831 tarihinden itibaren her yıl Koca Mustafa Paşa Camii baş müezzinine 25, diğer müezzinlerden her birine de 15'er kuruş para verilmesi kararlaştırılmıştır. Sürekli bir şekilde bu hizmetin yapılması ve tayin edilen ücretin ilgililere ödenmesi için kayda geçirilen metin, vakfın mütevellisi el-Hac Ahmet tarafından imzalanıp mühürlendikten sonra Başmüezzin'e teslim edilmiştir (Kutbi/Belge 1237:26).

Mali konularda yaşanan hususlara paralel olarak bir gelişme de vakfın idarî şeklinde meydana gelmiştir. Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan imaret bitişğinde bulunan vakıf bir dükkânın, Tahir b. Ahmet üzerine devrine dair, 25 Zilhicce 1249/1833 tarihli belgede geçen "sâdır olan fermân-ı âlî"lerine imtisalen cennet mekan Sultan Mahmud Han-ı Sani Evkâf-ı mülhâkatından mahmiyye-i İstanbul'da, Zincirli Servi nezdinde vaki, Vezir-i Azam Esbak Merhum Koca Mustafa Paşa nam sahibü'l-hayrin camii-i şerifi, hânigâh-ı latîfi ve imâret-i âmiresi evkâf-ı..." (Kutbi/Belge 1261:81) ibaresinden Koca Mustafa Paşa Vakfı yönetiminin, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kurulmadan önce II. Mahmud'un oluşturduğu Mahmudiye Vakıfları topluluğuna dahil edildiğini anlıyoruz¹⁵. Evkâf-ı

¹⁵ Mahmudiye Vakıfları, "evkâf-ı selase"den biridir. Vakıfların idaresi için hususi bir daire inşa ettirenlerden biri Laleli Vakıfları'nın kurucusu olan III. Mustafa'dır (1557-1774) Bkz. B. Yediyıldız, "XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı" *Tarih Enstitüsü Dergisi* (1981-82, Sayı: 12, s. 179-180). Laleli Vakıfları'nın idaresi 1203/1788'de I. Abdülhamid'in (1774-1789) kurduğu Hamidiye Vakıfları ile birleşmiştir. Daha sonra II. Mahmud, Mahmudiye Vakıfları diye anılan kendi vakıflarını, 1224/1809'da bu vakıflara ilhak etmiştir. Böylece "Efkâr-ı Hamidiye ve Mülhakatı idaresi" doğmuştur. Bu arada bu vakıflar idaresi topluluğuna bağlanan vakıfların sayısı 50'yi aşmıştır (Öztürk 1995:67-68). Bu 50 vakıftan birinin de Koca Mustafa Paşa Vakfı olduğu anlaşılmaktadır.

Hümâyûn Nezâreti'nin 1242/1826 tarihinde kurulmasından sonra diğer vakıflarla birlikte sayıları 50'yi aşan Evkâf-ı Hamidiye ve Mülâhakâtı İdaresi'ne bağlı olan vakıflar da Nezâret'e bağlanmış, fakat gelir-gider, borç-alacak ve benzeri hususlarda vakıflar tüzel kişiliklerini muhafaza etmeye devam etmişlerdir. Bu çerçevede, idaresi Evkâf Nezâreti'ne bağlanmasına rağmen 1286/1869 tarihine kadar Koca Mustafa Paşa vakıfları, II. Mahmud Vakıfları mülhakâtından sayılmış (Kutbi/Belge 1286:51/e) 1287/1870 o tarihinden itibaren "Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi'nden mazbut Koca Mustafa Paşa Vakfı" ifadesi bütün kayıtlarda yer almıştır. Kayıtlarda geçen bu ifadelerden anlıyoruz ki bu tarihten sonra, binlerce benzerleri gibi Koca Mustafa Paşa Vakfı da artık mazbut bir vakıf olmuştur.

Bizim, vakıflarda "bozulma" ve "çözülme" olarak nitelediğimiz bu tatbikat, ilk başta sadece mutasarrıfına "kayd-ı hayat" şartıyla kullanım hakkı verirken, zamanın ilerlemesiyle sırf mülk mal gibi varislerine intikal etmeye başlamıştır (Öztürk 1995:254-256).

Elimizdeki bir belgede verilen bilgilerden, Koca Mustafa Paşa Camii çevresinde bulunan vakıf iki kahvehanenin önce icareteyne bağlandığını, daha sonra da mutasarrıf Murtaza Efendi ibni Ahmet Bey'in ölümü üzerine oğlu İbrahim ve kızı Emine'ye, İbrahim'in vefatı üzerine de kızları Nesibe ve Hatice'ye intikal ettiğini öğreniyoruz (Kutbi/Belge 1238:92). Bir başka belgede de, yine aynı vakıftan Mercan Çarşısı, Kuşakçı Han sırasında bulunan, yıllık 25 akçe "icâre-i müeccele"li kazzaz ve duhancı dükkânlarının, mutasarrıf el-Hac Mustafa Efendi'nin ölümü üzerine, önce Ömer Efendi'ye, daha sonra da, el-Hac İbrahim'in kızı, Abdülkerimzâde Seyyid Ahmet Efendi'nin annesi Fatma Hanıma devredildiği anlatılmaktadır (Kutbi/Belge 1241:68).

Koca Mustafa Paşa Külliyesi karşısındaki bir evin altında yer alan vakıf dükkân 400.000 kuruş muaccel (peşin para), günlük 2 akçe müeccel (her gün ödenecek para) bedellerle beraber dükkânı olarak kullanılmak üzere, Seyyid el-Hac Abdullah bin Hasan adına "gedik"e bağlanmıştır (Kutbi/Belge 1250:99/a-b).

Koca Mustafa Paşa vakıflarıyla ilgili 1254/1838 tarihli bir kiralama defterinden, bu vakfa ait taşınmazların bir bölümünün, mukataaya bağlanmış olduğu anlaşılmaktadır (Kutbi/Belge 1254:47). Yaklaşık bu tarihten 30 yıl sonraya ait bir devir muamelesinden, Koca Mustafa Paşa Vakfı'ndan Hamam Sok. 45 kapı numaralı simitçi ve çörekçi fırınlarının 60 akçe mukataa ile Nano Veled-i Koca'nın tasarruflarında iken, "Şurây-ı Evkâf"ın 29 Zilhicce 1285/1868 tarihli kararıyla yıllık 15 akçe mukataa bedeli ve aylık 9,5 akçe kira ile oğlu Dimitri ve kızı Perişkovi'ye intikal ettirildiğini öğreniyoruz (Kutbi/Belge 1286:66 Belge -14).

Vakıf taşınmazlar, önceleri eski vakıf hukuku içerisinde yer alan icareteyn, mukataa ve gedik usulüne göre üçüncü şahıslara intikal ettiriliyordu. Daha sonra Batılılaşma döneminde kabul edilen ve gayrimüslimlere Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal edinme imkanı sağlayan intikal kanunları devreye girmiştir. Şeyhlerin metrukâtı arasında rastladığımız belgeler öbür vakıflar gibi, Koca Mustafa Paşa vakıflarının da intikal kanunları esaslarına göre gayrimüslimlerin elinde dolaştığını göstermektedir.

Ayasofya vakıfları ile Koca Mustafa Paşa vakıflarının müştereken sahip olduğu Nişancıpaşa Mahallesi'nde bulunan bir ev, tülbençî esnafından Karanko adındaki bir gayrimüslimin tasarrufunda iken, İntikal Kanunu esaslarına göre varislerine intikal ettirilmiştir (Kutbi/Belge 1287:60).

Aynı metrukât arasında bulunan bazı belgeler, bu çözülme ve gerilemenin yanında, "gelir fazlası meydana gelmesi halinde, taşınmazlar satın alınarak, vakıf mallarına ilave edilmesi ve su yollarının tamirine öncelik tanınmasına..." (Barkan-Ayverdi 1970:369; Kutbi/Belge 1283:37/5) ilişkin vakfiye hükümlerine göre işlem yapıldığını göstermektedir.

Bu çerçevede, İstanbul, Samatya Sancaktar Hayrettin Mahallesinde bulunan Hasna Hanım'a ait hisseli bir ev, bilirkişilerin belirlediği 3125 kuruş bedel üzerinden, "Teftiş-i Evkâf"tan uygun görüş alınmak suretiyle mazbut Koca Mustafa Paşa Vakfı tarafından satın alınmıştır (Kutbi/Belge 1283:23)

Aynı şekilde Koca Mustafa Paşa Camii ve İmareti çeşmelerine akan su kanalları tıkanmış, çevre halkıyla birlikte, külliye su sıkıntısı çekilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine, tıkanan su kanallarının tamiri için Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne başvurulmuş, teknik elemanlarca toplam 23.450 kuruş 20 para tutarında keşif hazırlanmıştır (Kutbi/Belge 1249:29).

Temizlik insanî bir haslettir. Kişinin sosyal boyutu ve inançları, temizliğin niteliği üzerinde birinci derecede önem arz etmektedir. Yaratılışın gayesi olan ibadeti ancak beden ve ruhen temizlenmiş olarak kimseler yapabilir. Su olmadan temizlenmenin ve temiz olmanın imkânı yoktur. Bu bakımdan İslâm dininin bir gereği olarak temizliğe ve dolayısıyla suya büyük önem verilmiştir. Osmanlının yıkılış yıllarında bile yazışmalarda sudan ve su ile ilgili belgelerden bahsedilmektedir.

Bu belgede, tekkelerin suları ile ilgili şeyhlerini elinde bulunan belgelerin kayıt edilmesi, "Meclis-i Meşâyih" a getirilmesi istenmektedir (Kutbi/Belge 1339:166).

Hiç şüphesiz bu belge ve bilgiler, suya ve su yollarına verilen önemin bir işaretidir.

Koca Mustafa Paşa Vakfı, temelde din hizmetleri ve eğitim ağırlıklı bir vakıftır. Öngörülen bu hizmetin herhangi bir sebeple yerine getirilmesi imkansız hale gelirse, vakfın meşrutunlehsiz (vakıftan yararlanan kimseler) kalmaması için, usul haline getirilen vakfiyenin sonundaki "fukarâyâ sarfoluna..." ibaresine dayanılarak, Koca Mustafa Paşa Vakfı'nda normal hizmetlerin yanında yoksulun görüp-gözetilmesi ilkesi de yerine getirilmiştir.

Bu çerçevede önce Şerife Vahide sonra da Fatma binti Ayşe'ye vakıftan hergün bir çift fodla verilmiştir. (Kutbi/Belge 1214:48).

"Kismet-i Askeriye" tarafından günlük 24 akçeye mutasarrıf olan Hâce Feraset Hanım ölmüş ve tahsisatı kesilmiştir. Geride kalan cariyelerin muhtaç olduğunun bildirilmesi üzerine, dilekçe sahibi cariyelerden Şerife Hanım'a, bu kadrodan aydan aya ödenmek kaydıyla günlük 4 akçe aylık bağlanmıştır (Kutbi/Belge 1240:88).

Maliye Hazinesinden aylık 250 kuruş tahsisatı bulunan Cabbarzâde Abbaspaşa Kerimesi Dürriye Hanım'ın geçinemediğinin anlaşılması

üzerine bu tahsisatına, Koca Mustafa Paşa Dergâhı'na ait 196 kuruşluk Kırım muhassası da ilave edilmiştir. Böylece Dürriye Hanım'a 14 Zilkade 1278/1861 tarihinden itibaren toplam 446 kuruş taamiye (yemek) bedeli maaş bağlanmıştır (Kutbi/Belge 1278:17).

Yoksullara sağlanan yardımlar arasında en anlamlısı, Balkan ve I. Cihan Savaşı (1914-1918) yıllarında kız çocuklarının dergâhta barındırılmasıdır.

Karşılıklı imza altına alınan 19 Mart 1330/1914 tarihli tutanaktan öğrendiğimize göre; I. Cihan Savaşı yıllarında Edirne Karaağaç-Çerkeşköy'den Abdullah Kızı Gülfiraz, muhacir olarak, Koca Mustafa Paşa Dergâhı'na sığınmıştır. Köyünün işgali sona erinceye kadar, dergâhta misafir edilmiştir. Ağabeyi Eşref'in gelmesi üzerine, Gülfiraz Eşref'e teslim edilmiştir. Gülfiraz'ın kendi rızası ile dergâhtan ayrıldığına dair bir senet düzenlenmiştir (Kutbi/Belge 1330:122, Belge-15).

Yoksullara götürülen hizmetin boyutu ferdi bir uygulama mıdır, yoksa ihtiyaç durumuna göre yaygın olarak verilmiş midir? Şimdilik bunu bilemiyoruz. Ancak, İstiklal Savaşı yıllarında, tekkelerin yüklendiği misyonu hatırlayacak olursak, "kivançta-tasada bir bütün" olan bu milletin, dar günlerinde neler yapabileceğini tahmin etmek zor olmasa gerektir.

II. KOCA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ İLE İLGİLİ KURULAN İLAVE VAKIFLAR

1. El-Hac Şucâ' Bin Süleyman Vakfiyesi

Vakfiyenin dili Arapçadır. Vakfiyeyi safer 965/1557 tarihinde İstanbul Kadısı Ömer Bin Haydaru'l-Müvella tasdik etmiştir. Şahit olarak vakfiyenin altına, 4 imam, 2 zakir, 1 müezzin, 1 debbağ ile birlikte mütevellî Hüseyin Çelebi Haydar ve Yusuf Çelebi bin eş-Şeyh Yakup Efendi imza koymuşlardır. Yusuf Çelebi, Şeyh Yakup Efendi'nin (ölm. 979/1571) oğlu Yusuf Sinaneddin'dir (ölm. 987/1581).

Vakıf Hacı Süleyman oğlu el-Hac Şucâ' Bey, İstanbul Ali Fakih Mahallesinde, etrafı avlu duvarı

ile çevrili, bahçe içerisinde kuyusu, ağaçları, gölgelikleri ve tuvaleti bulunan, gösterişten uzak iki evini vakfetmiştir (Belge -16).

Hayatta olduğu sürece, vâkıfın kendisi, ölümünden sonra çocukları ve torunları mütevellî olacaktır. Soyunun münkariz olması (sülalesinden kimsenin hayatta kalmaması) halinde mütevellîlik görevi Koca Mustafa Paşa Hânigâhı şeyhlerine geçecektir.

Söz konusu evleri, Şeyh Yakup Efendi'nin oturması için vakfetmiştir. Yakub-ı Germiyanî'den sonra da bu evde, Koca Mustafa Paşa Zaviyesi'nde şeyh olanlar oturacaktır (Kutbi/Belge 965:76).

Koca Mustafa Paşa, müderris, cami imamı ve zaviye şeyhine görev tahsisli, diğer hizmetlilere genel olarak külliye çevresinde, müteaddit odaları, bahçesi, ahır ve çeşmesi bulunan lojmanlar yaptırdığı halde (Barkan-Ayverdi 1970:367; Kutbi/Belge 1283:37/2), yaklaşık 50 yıl sonra şeyhlerin oturması için Şucâ' Bey'in yeniden ev vakfetmesinin sebebi anlaşılamamaktadır.

2. Hafsa Hatun İbneti Kasım Vakfiyesi

Vakfiye'nin dili Arapçadır. Şahitler huzurunda kurulan vakfı, fi Evâsıt-ı Zilhicce 992/1584 tarihinde Davudpaşa Mahkemesi Kadısı Ali bin Mustafa tasdik etmiştir.

Kasım kızı Hafsa Hatun, İstanbul-Arabacı Bayezid Mahallesinde bulunan evini vakfetmiştir. Hayatta olduğu sürece bu evde kardeşi, ölümünden sonra da Piyale bin Abdullah oturacak, her gün bir yasin, bir mülk ve üç ihlas-ı şerif okuyacak ve hasıl olan sevabı evvela Peygamberimizin (sa) evlâdı ve ezvâc-ı güzînin, sonra Hafsa Hatun'un beyinin ruhuna bağışlayacaktır (Belge-17).

Vakfın nâzırı, Koca Mustafa Paşa Hânigâhı şehirleri olacaktır (Kutbi/Belge 992:71). Bu vakfın Koca Mustafa Paşa vakıflarıyla ilgisi hânigâh şeyhlerinin nâzır olarak görevlendirilmesinden ibarettir.

Bir satış kakarından öğrendiğimize göre, şehirler, bu ve benzeri vakıfların nazârlık vazifelerinin yanında, bazı vakıfların mütevellîlik görevlerini de üstlenmektedir. Zahide Hanım

Vakfı'nda Balad kuyusu dahilinde ve Şehzâde Mehmet Camii çevresinde bulunan evlerin, Çinili Handa oturan Sarraf Ohannis'e satışıyla ilgili 10 Rebiyullahır 1245 (1829 tarihli belgede, Şeyh Muhammed Razı Efendi'nin (ölm. 1268/1851) vakfın mütevellisi olduğu açıkça belirtilmektedir (Kutbi/Belge 1245:22; Belge-18).

3. İsmihan Hatun İbneti Muhammed Vakfiyesi

Vakfiyenin dili Osmanlıcadır. Vakfiyeyi 14 Şaban 1071/1660'da Davudpaşa Mahkemesi Kadısı Mehmed bin Mahmud tasdik etmiştir.

Hayırsever İsmihan Hatun, Koca Mustafa Paşa Mahallesi'nde, maliki bulunduğu bahçe içerisinde, çevresinde ağaçları su kuyusu, altında kasap dükkanı ve sofası bulunan evini vakfetmiştir (Belge-19).

Hayatta olduğu sürece kendisi, ölümünden sonra hizmetçisi Gülistan ve çocukları bu ailenin soyunun tükenmesi halinde, Abdullah ve çocukları bu evde oturacaktır. Abdullah'ın ailesinin de münkariz olmasından sonra, evin tasarruf hakkı Koca Mustafa Paşa Camii imamına ait olacaktır. Dilerse bu evde oturacak, dilerse başkalarına kiraya verebilecektir. Evin tamire ihtiyaç göstermesi halinde, içinde oturan kimse bu tamiri yaptıracaktır.

Cami imamına sağlanan bu tasarruf hakkına karşılık, hergün 3 ihlas, 1 fatiha okuyarak vâkıfe İsmihan Hanım'ın ruhuna hediye edecektir (Kutbi/Belge 1071:89).

4. Ayşe Hanım İbneti Abdurrahman Vakfiyesi

Koca Mustafa Paşa Zaviyesi'nde daha önce post-nişin olan ve cami avlusundaki türbede meftun bulunan es-Seyyid eş-Şeyh Yusuf Kubbeddin'in (ölm. 1170/1756) eşi, Ayasofya-Hüseyin Ağa Mahallesi'nde oturan Abdullah'ın oğlu Abdurrahman kızı Ayşe Hanım 17 Safer 1214/1799 tarihinde bir vakıf kurmuştur. Vakfiyeyi, Davut Paşa Mahkemesi Kadısı es-Seyyid Abdulkerim tasdik etmiş, hazır bulunan 16 şahit imzalamıştır (Belge -20).

Ayşe Hanım Koca Mustafa Paşa Camii çevresinde Ali Fakih Mahallesi'nde bulunan evi ile birlikte, 130 zira arsa üzerine inşa edilen bir birine bitişik yorgancı, iplikçi berber dükkânları ile bir kahvehaneyi Allah rızası için vakfetmiştir.

Vakfın nâzırlık görevi, Koca Mustafa Paşa Külliyesi Sümbülî Hânigâhı'nda şeyh olanlara verilmektedir. Nâzır olan şeyhler, mütevellî ile birlikte dükkânları aydan aya kiraya verecekler ve vakfın yıllık hesabını mürtezikanın huzurunda görecektir. Buna karşılık hergün 1 akçeden, yıllık 360 akçe ücret alacaklardır.

Tekkede hücre-nişin olan Ahmed Dede cüzhan olacaktır. Bu şahıs hergün öğle namazından önce vakıfe Ayşe Hanım'ın, eşi Şeyh Kuddeddin Efendi'nin türbesine koyduğu Kuran-ı Kerim'den, türbede bir cüz okuyacak, her 30 günde bir hatim yapacaktır. Bu okuduğu hatimden hasıl olan sevabı Peygamberimizin(sa), aşahın, eizze-i kirâmin, mü'min ve mü'minatın ruhlarına hediye edecek ve yaptığı bu hizmete karşılık günde 4 akçe ücret alacaktır. Ahmed Dede'nin ölmüşünden sonra yerine, hücre-nişin dedelerden uygun olan birisi seçilecektir.

Başta Şeyh Kutbetddin Efendi olmak üzere, cami bahçesinde meftun bulunan diğer şehirlerin sandukaları üzerine konulan taçları ihtiyaç oldukça boyamak üzere bir iki boyacı tayin edilecek ve yevmiye olarak 1 akçe alacaktır.

Ayşe Hanım hayatta olduğu müddetçe, kendisi mütevellî olacak ve günde 1 akçeye mutasarrıf olacaktır. Ölümünden sonra mütevellîlik görevi oğlu Mustafa'ya intikal edecektir. Mustafa'dan sonra ailenin büyük evlâdı mütevellî olacak, sülâlenin sona ermesi halinde, dedelerden birisi mütevellî olacak ve bu seçimi nâzır olan tekkenin şeyhi yapacaktır. Hizmetten artan para %10 nisbetinde sağlam kefile ıstırbah edilecek ve bu yoldan kâr ile nâzır yeni akarlar satın alarak, vakfın mal varlığına ilave edecektir.

Bir gün bu şartların yerine getirilmesi imkansız hale gelirse, o takdirde vakfın gayesi "mutlaka fukarây-ı ehli iman" olacaktır (Kutbi/Belge 1214:21).

5.El-Hac Ahmet Efendizâde Muhammed Said Vakfiyesi

Eski kadılardan el-Hac Ahmet Efendizâde Muhammed Said Efendi'nin Receb 1235 tari-

hinde Küçük Evkâfa kayd olan vakfiyesinde, 12.000 kuruş para vakfının gelirinden Koca Mustafa Paşa Külliyesinde görev yapacak vazife sahiplerine verilecek ücretler sayılmaktadır.

Vakfın nukuından başka taşınmaz malları da bulunmaktadır. Taşınır ve taşınmaz vakıf mallarından elde edilen gelirlerden, Koca Mustafa Paşa Camii'nde Peygamberimizin (sa) doğum günü olan 12 Rebiyulevvel'de okunacak mevlide tahsisat ayrılmaktadır.

Vakıf gelirlerinden mevlit okuyanlara yevmiye 10 akçe verilecek, cemaata 40 kıyye şerbet, 30 kıyye şeker dağıtılacaktır. Şekeri koymak için 5 kuruşluk kağıt, 10 kuruşluk güllab ve öd alınacaktır. Hânigâhta şeyh olan zata, günlük 10 akçe nezâret vazifesi verilecek, o gün fukarâ ve dervişana ziyafet için yine Şeyh Efendi'ye 120 kuruş takdim edilecektir. Pişcadem ve Zakirbaşı olanlara yevmiye 5'er akçe, şerbet dağıtıcısına 4, kayyımliğa bakana yine 4, müezzinlerden her birine 3'er akçe dağıtılacaktır. Ayrıca davetçiye de günlük 4 akçe verilecektir.

Vakfedilen 12.000 kuruş, İmameciler çarşısında, Lonca odasında "esnâf-ı mezkur" kethüdâsı, kâtibi ve yiğitbaşısı huzurunda "ma'rifet-i şer" ile ıstırbah olunacaktır. Lonca odasından başka yerde ve kefile olmayan kimseye hiçbir şekilde kredi ve borç para verilmeyecektir. Yaptıkları bu nezâret hizmetine karşılık, kethüdaya, kâtibe ve yiğitbaşısıya günlük 5'er akçe ödenecektir.

Yine vakfın gelirlerinden Hz. Halid'in(ra) türbesinde dua eden Eyub Camii'nin 3 imamından her birine 4'er akçe, Medine-i Münverede Mescid-i Nebvî'de müezzin olanlara 30, Mekke-i Mükerrreme'de Harem-i Şerif müezzinlerine 30, bu paraları her yıl oralara götürerek dağıtan ağaya 3 akçe verilecektir. Ayrıca vakfın kâtibi, her yıl Harem Camii'nin aydınlatılmasında kullanılmak üzere 10 kıyye balmumu alacaktır.

Vakfın mütevellisine günlük 40, kâtibine 15 ve câbisine 15 akçe yevmiye ödenecektir. Vakfın nâzırı, Bostancıbaşı Ağa olacaktır. Vakfın yıllık muhasebesi, Hazine-i Hassa Müfettişi huzurunda görülecektir. Harcı imza olarak günlük 6 akçe, muhasebe katibine yevmiye 5 akçe ödenecektir.

Vakfın mütevellîği evvelâ vâkıfa, sonra evlâdının ekberine, daha sonra eşi Hatice Hanım'a ait olacaktır. Ailenin münkariz olması halinde mütevellilik, Lonca'da esnaf kethüdası olanlara intikal edecektir.

Vakfiyede öngörülen hizmetlerin tamamlanmasından sonra, gelir fazlası meydana gelmesi halinde, bu fazlalık vakfedilen 12.000 kuruşa ilave edilecektir.

Vâkıf bu şekilde vakfiyeyi tamamladıktan sonra, son cümle olarak "rızaen li'l-bari cümleinin nezâretleri rica olunur" demektedir (Kutbi/Belge 1235:121; Belge-21).

Vakıf kurucusu bu cümleyi yazmakla, kamuya hizmet götüren vakıfların, vakfiye esaslarına göre hizmetin sürekliliğini sağlamak için, hizmetten yararlananlara, denetim hakkı tanımaktadır. Halk için hizmet etmekle yükümlü olan görevlilerin, millet tarafından denetlenmesi, demokrasinin gereği, hatta kaçınılmaz bir sonucudur. Henüz, ülkemizde göremediğimiz ve demokrasiyi içine sindirmiş ileri ülkelerde seslendirilmeye çalışılan bu hususun, bir vakfiyede günümüzden 180 yıl önce uygulanmaya konulmuş olması demokrasi adına ne kadar ibret verici değil midir? ¹⁶

6.Şeyhü'l İslâm Muhammed İbni Sıddık Vakfiyesi

Elimizdeki belge, Şeyhü'l İslâm merhum Muhammed Arif Efendi'nin oğlu Sıddık Bey'in vakfiyeye dayalı olarak, Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nde yapılmasını istediği hizmetleri gösteren 1276/1859 tarihli senettir (Belge-22).

Bu senette verilen bilgilerden öğrendiğimize göre, kurulan vakıf bir nukut vakfıdır. Vakfedilen paranın işletilmesinden elde edilen gelirin bir bölümü ayrılarak Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nde hatim okutulması ve camideki kandillerin yakıtlanması istenmektedir.

Bir hafız camide her Ramazan imsak vaktinden itibaren günde bir cüz okuyarak hatim indirecek ve yılda 500 kuruş alacaktır. Şeyh Efendi hatmin okunuşuna nezâret edecek ve yılda 150 kuruş, Piş-kadem Efendi ise hatmin duasını yapacak ve bu da yılda 100 kuruş alacaktır.

Hatim okunurken caminin iç mekânını aydınlatmak üzere, her biri yarımşar kıyyelik 8 adet balmumu alınarak, Koca Mustafa Paşa Vakfı mütevellisine teslim edilecektir. Şamdanları vakfında yakması ve mumları muhafaza edip söndürmesi karşılığında, Meydancı Dede Efendi'ye yılda 100 kuruş ödenecektir. Kayyımbaşı'ya 40, diğer 2 kayyıma 30'ar kuruştan caminin temizliğini yapan kayyımlara da 100 kuruş verilecektir.

Ayrıca, Kuran-ı Kerim'i muhafaza eden, hatim okuyan, hafıza getirip götüren kişiye de hatim sonunda 50 kuruş ödenecektir.

Senette verilen bilgilere göre bu ücretlerin toplamı olan 1000 kuruş, 1276/1859 senesi Ramazan'ından itibaren vakfın mütevellisi tarafından, gereği yapılmak üzere, Şeyh Efendi'ye teslim edilecektir.

Senedin son cümlesi şöyledir.

"İş bu sened, bu amaçla tarafımdan tanzim edilmiştir. Şeyh bulunan efendilerin de muhafaza etmeleri için bir sureti kendilerine verilmiştir. Daima düsturu'l-amel tutulması temenni olunur".

Muhammed Arif Efendi, Muhammed Sıddık İbni el-Merhum Şeyhü'l-İslâm, Sadr-ı Anadolu, Afa anhu (Kutbi/Belge 1276:24).

7.Mustafa İzzet Efendi Vakfiyesi

Merhum Binbaşı Rüstem Efendi'nin oğlu Mustafa İzzet Efendi, Kocamustafapaşa semtinde bulunan Ramazan Efendi Dergâhı'nda, Koca Mustafa Paşa Camii I. İmamı ve dergâh şeyhi es-Seyyid Hafız Muhammed Efendi'yi geçici mütevellî tayin etmek suretiyle 15 Muharrem 1328/1910 tarihinde bir vakıf kurmuştur (Belge-23).

¹⁶ Kamu hizmetini görmek üzere kurulan vakıfların işleyiş şeklini ve bu söktürde görev yapan personelin çalışma tarzını; hizmetten yararlanma hakkına sahip olan "meşrutunleh'in nasıl denetlemesi gerektiğini; bu denetim hakkının dayandığı hukukî deliller ve bu konuda fikir serdeden İslâm hukukçularının görüşlerinin neler olduğu konusunda, Elmalılı M. Hamdi, vakıflarla ilgili kitaplarında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Kamu eliyle yapılacak denetimin sadece hukukî değil, siyasi ve sosyal boyutuna da dikkat çekerek, âdetâ bu meselenin felsefesini yapmaktadır. Bu konuda geniş bilgi almak isteyenler, "Elmalılı M.Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar" kitabına başvurabilirler (Öztürk 1995: 182-187;209-214).

Vakfiyeyi, Davutpaşa Mahkemesi Nâibi, Müftizâde es-Seyyid Abdullah Hilmi Efendi tescil etmiş; 29 Cemaziyellevvel 1328/1910 tarihli "irâde-i seniyye" ile merkez kütüklerine kaydedilmiştir (VGMA 1328:574-16/39-40).

Mustafa İzzet Efendi, 10.000 kuruş kıymetinde Biga Sancağı Ayvalık Kazası'na tâbi Nusretli Karyesi'nde Sinanyeri adıyla bilinen çeşme önündeki 2 parça zeytinliği aynı kazaya bağlı İsaklı Köyü Burgazcık adındaki mevkide ve deniz kıyısındaki zeytinliği, aynı kaza Adatepe'de bir başka zeytinliği ki, toplam 5 parça ve 50 dönüm yapmaktadır. Bu zeytin bahçelerinin tamamını, şahitler huzurunda, Allah rızası için vakfetmiş ve mütevellîye teslim etmiştir.

Bu zeytinlikler, günün rayicine uygun olarak mütevellî eliyle taliplilerine "icâre-i vahide" ile kiraya verilecektir.

Vakfiyede hayır şartı olarak, Koca Mustafa Paşa Camii avlusunda meftun bulunan Cenâbı Pir Yusuf Sümbül Sinan, mahbub-u rabbu'l meftun Efendimiz Hazretlerinin dergah-ı şeriflerinde, her yıl Peygamberimizin(sa) doğum yıldönümü olan Rebiyülevvel ayında, hatim, mevlit ve aşr-ı şerif kıraat edilmesi ve merasimin, şeyhin duası ile tamamlanması istenmektedir.

Okunacak "Kur'ân-ı Kerim" ve "mevlid-i şerif"ten hasıl olan sevap, Peygamberimizin(sa), "ashâb-ı kiram", ezvâcî cihânı yâr-ı güzîn, has-saten "pîr-i pişiva-i tarikat", "rehây-ı râh-ı hakikat" olan müşarunileyh Cenâb-ı Pir Yusuf Sümbül Sinan (ks) Dergâhı avlusunda meftun bulunan sair sultanân efendilerimiz merkad-ı münevverelerine, daha sonra civarda defnedilmiş bulunan bütün şeyh efendilerine mü'min ve mü'minâtın ebeveynlerinin ruhlarına bağışlanması şart edilmektedir. Ayrıca şart koşulan istekler arasında, hayatta olduğu sürece vâkfın iki cihan-da selameti için, ölümünden sonra da hasıl olan sevabın kendi ruhuna bağışlanması arzusu da bulunmaktadır.

Gelirden her yıl 100 kuruş şeyhe, 60 kuruş mevlidhâna, 60 kuruş tevsihata (mevlid bahirleri arasında dînî ve tasavvufî mahiyette kaside ve ilahî okuyan kimse) 20 kuruş zakirbaşuya, 30 kuruş duaguya, 30 kuruş alesseviye 3 kayyima, 20 kuruş sertarik efendiye, 60'ar kuruş dervişlere, 20 kuruş türbedara verilecektir.

210 kuruşluk şeker, buhur ve güllab satın alınarak merasimde hazır bulunanlara dağıtılacaktır. Yine her sene Ramazan ayında camide, mütevellînin uygun göreceği 5 vakit namazdan birinde, hatim okutulup dua edilecek ve sevabı yukarıda sayılan zevâtın ruhlarına hediye edilecektir. Bu göreve karşılık, cüzleri okuyan hafıza 250, cüzleri getirip-götüren ve muhafaza eden şahsa 30, dua yapana 20 kuruş verilecektir.

Ayrıca Tarikat-ı Halvetiyye'den Ramazan Mahyi Hânigâhı'na her yıl Ramazan ayında 500 kuruş taamiye bedeli ödenecektir. Yine Bâb-ı âli civarında Nakşibendiyye-i Halidiyye meşâyih-ı izamından Gümüşhanevî Merhum el-Hac Ahmed Ziyaeddin (ks)'in Dergâhında 500 kuruşla aşure pişirilip dağıtılacaktır.

Yukarıda sayılanlardan ayrı olarak, hayatta olduğu sürece selametine dua etmeleri, ölümünden sonra ruhuna fatiha okumaları için Koca Mustafa Paşa Camii görevlilerine 250'şer kuruşun dağıtılması; küçük oğlu Yahya Burhaneddin'e 500, mütevellîye 1000 kuruş verilmesi; her Ramazan 500 kuruşluk erzâk alınarak Kocamustafapaşa semti, Alifakih Mahallesi fakirlerine dağıtılması istenmektedir.

Zeytinliklerden elde edilen yağlardan, Koca Mustafa Paşa ve Ramazan Efendi Dergâhları şeyhleri ile mütevellîye 25'er kıyye zeytinyağı verilecektir.

Gelir fazlasının %20'si meşrutunleh ve mürtezıkaya, geri kalan paranın %20'si Donanma-ı Osmaniyye'nin imar ve ihyasında kullanılmak üzere Bahriye Nezâreti'ne verilecektir. Geri kalan %20 kuruş mütevellî yanında hıfz olunup, 5000 kuruşa ulaştığında, mezkur Ramazan Efendi Tekkesi bahçesine bir sarnıç inşa edildikten sora, ileride muhtemel bir kazaya karşı dördüncü %20 kuruş mütevellînin nezdinde tutulmaya devam edilecektir. Toplanan bu paralar, sağlam kefil ile ıstırbah edilecek ve bu yoldan sağlanacak gelirle Ramazan Efendi Dergâhı bahçesinde inşa edilecek sarnıçtan su çekecek şahsa 60 kuruş verilecektir. Geriye kalan paranın miktarı 1000 kuruşa ulaştığında vakfın ana parasına ilave edilecek, bu para 10000 kuruşa balığ olduğunda emlak satın alınacaktır. Diğer %20 kuruş dahi çocuklarımızın ve torunlarımızın "sulehây-ı muhtacîn'ine eşit bir şekilde dağıtılacaktır.

Bu hayır şartlarını sıraladıktan sonra vakfın yönetimi konusunda da şunları söylemektedir:

Vakfın mütevellîği, ben hayatta olduğum sürece bana, ölümünden sonra, Koca Mustafa Paşa Camii birinci imamına ait olacaktır. Aynı külliye içerisinde bulunan Sümbüliyye Hânigâhı şeyhleri ise vakfın nâzırı olacaklardır. Şayet günün birinde mütevellînin "su'-i hal'i (kötü hali) görülürse hemen görevden azledilecek ve Kocamustafapaşa Mahallesi'nde ikâmet eden saygın ve dürüst kimseler nâzır olan Şeyh Efendi'nin başkanlığında toplanarak, namuslu ve istikamet sahibi bir kişiyi, hakimden de karar almak suretiyle mütevellîliğe tayin edeceklerdir.

Vakfiyenin bundan sonraki bölümü kılışlaşmış malum ifadelerle tamamlanmaktadır (Kutbi/Belge 1328:126).

Burada tahlilini yapmaya çalıştığımız ve Sümbüli şeyhleri metrukâtı arasında bulunan 8 vakfiyeden sadece Mustafa İzzet Efendi'ye ait olan zeytinlik vakfiyesinin istinsah edilmiş sureti (VGMA 1328:574-16/39-40), yeni harflere çevrilmiş tercümesi (VGMA 1328:2225-94/216); Şeyh Kudbeddin Efendi'nin eşi Ayşe Hanım'ın ev ve dükkân vakfının ise sadece şahsiyet kaydı (VGMA 1214 (Küçük Evkaf, Havatın):7/23) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mevcuttur. Yaptığımız ısrarlı araştırmalara rağmen bu arşivde diğer 6 vakfiyenin hiçbir kaydına rastlayamadık. Tamamı İstanbul'da kurulmuş olan bu vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaması, yaklaşık 29.000 vakfiyenin muhafaza edildiği bu arşivin, Cumhuriyet Dönemi öncesinde kurulmuş olan vakıfların tamamını göstermekten uzak olduğu tahminimizi (Öztürk 1995:24,549) tamamen doğrulamaktadır.

Diğer bir konu da şudur: Biz doktora çalışmamızda, XIX. yüzyılda yeni müesseseler kurma yerine, yapılaşmaya ihtiyaç göstermeyen ve mevcut bir vakıf kurumunun bünyesinde, uhrevî mükafat ümidiyle -burada olduğu gibi- küçük çaplı vakıflar kurulmasını, sistemde bir yozlaşma ve çözülme olarak nitelemiştik (Öztürk 1995:46,549). Bu tespit temelde doğru olmakla birlikte, tek vakıf etrafında, yaklaşık 500 yıllık bir dönemi kapsayacak tarzda yaptığımız bu çalışma sonunda, çok çeşitli sebeplerle esas vakıfta

yaşanan erozyonlara karşı "müessesât-ı hayriye"nin ancak bu ve benzeri desteklerle hayatiyetlerini devam ettirebildiklerini gördük. Demek ki, her olayı kendi dönemi içerisinde değerlendirmek gerekiyor.

Esasen vakıflar, kamu hizmetini amaçlayan demokratik sivil toplum örgütleridir. Böyle çalıştığı dönemlerde, onun kurucusu ve kullanıcısı halkın kendisi olduğu gibi, ekonomik açıdan en sıkıntılı dönemlerde bile kıt imkanlarını bir araya getirerek, onun koruyucusu da bu mimletin kendisi olmuştur. Ne zaman ki, sistemi ve yöntemini halktan kopararak vakıfları devletleştirdik, tarihten bize intikal eden bu müesseselere olan millet desteği de kesildi. Fazla yoruma gerek yok, bugün ülkemizdeki vakıfların durumu ortadadır.

Tek vakıf etrafında yaptığımız bu kısa çalışma, sistemi destekler mahiyette kurulan bu küçük çaplı vakıfların, bir de bu yönüyle değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koydu.

III. KOCA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ VE ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Koca Mustafa Paşa Külliyesi

Külliye; cami, medrese, mektep, kütüphane, imaret (aşevi), hânigâh, türbe, çarşı, han, su tesisâtı, hamam, tuvalet, meşruta binaları, muvakkithane gibi, mahalle veya semt için ihtiyaç duyulan, günümüz sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak, devlet tarafından yapılması gereken sosyal ve fizikî alt yapıdan oluşmaktadır. Böylece iskâna elverişli hale gelen bu yapılar topluluğunun etrafına şahısların yerleşmesiyle şehirler kurulmakta, meskun sahalara ise imar ve ihya edilmiş olmaktadır (Öztürk 1983:21).

Bu külliyeleri eskiden hep hayır sahipleri yapar, idarelerini temin eder ve mamuriyetlerini sağlamak için çevrelerinde veya başka yerlerde birçok gelir getirici akarlar inşa ettirerek, hem kendi külliyelerine varidat bulurlar, hem de şehir ve kasabaların imarına hizmet ederlerdi. Batılıların "city islamic", bizim kültürümüzde külliye veya imaret siteleri olarak adlandırılan binalar topluluğu, vakıf müessesesi eliyle kurulduğu gibi vakıf sistemiyle idare ediliyordu. Bu tesislerin inşa, imar ve yaşatılması, hatta işletilmesi için devlet bütçesinden herhangi bir harcama

yapılmıyordu. Halk, imaretin bütün ünitelerinin her türlü hizmet ve yardımından karşılıksız olarak istifade ederlerdi (Ergin 1939:19,57).

Genel manada anlatmaya çalıştığımız bu özelliklerin tamamına sahip olan ve bulunduğu semte adını veren Koca Mustafa Paşa Külliyesi, şu yapı topluluklarından meydana gelmektedir:

İlk tesisi sırasında Koca Mustafa Paşa Külliyesi; cami, medrese, mektep, imaret, zaviye, çifte hamam ve bu ünitelerin mütemmim cüzlerinden meydana gelmektedir (Barkan-Ayverdi 1970:366: Kutbi/Belge 1282:37/1). Daha sonra çeşitli hayırseverlerce, bu hizmet birimlerine ilave yapılar eklenmiştir.

Bu ilave yapılar Ekmekcizâde Ahmet Paşa'nın camii genişletmek üzere yaptırdığı ek bina¹⁷, Veliyüdin Efendi'nin eseri olan muvakkithane, içinde birçok tanınmış şahsiyet ve hattatın gömülü bulunduğu geniş bir hazire (Köseoğlu 1953:11-17), şeyhlerin türbeleri; avluda Hacı Beşir Ağa'nın sütun halinde 1150/1737 tarihli çeşmesi (Tanışık 1943:156), Sadrazam Rifat Paşa'nın 1271/1854 tarihli sebili (Kumbaracılar 1938:55), Karasi mutasarrıfı Behçet Paşa'nın kız kardeşi Hacı Emine Hanım'ın tarihsiz başka bir sebili (Kumbaracılar 1938:67), kuzey cihetindeki avlu kapısı karşısında kitabesiz güzel bir çeşme; yine avlu dışında 1119/1707'de ölen Hekim Başı Giridli Nuh Efendi'nin, tekke olduktan sonra yıktırılan medresesi (Ünver 1939:421-425) ve içinde Nuh Efendi'nin de medfun bulunduğu sofadır. (Eyice 1953: 159/21).

Külliyei tamamlayıcı mahiyette meydana getirilen bu ünitelere, Safiye Sultan ve Rıza Paşa türbelerini; menkabevî hikayeleriyle halkın ilgisini çeken zincirli selviyi, çifte sultanlar türbesini ve bu türbenin önünde bulunan sütun halindeki kuş çeşmesini de ilave etmek gerekiyor (Köseoğlu 1953:15).

Son kadastro çalışmaları sırasında 1177 adadan ibaret olan Koca Mustafa Paşa Külliyesi; cami, dergâh, medrese ve medrese avlusu olmak üzere dört parseli ayrılmıştır (İst. Dosya 9/185,186,187,188). Külliye'nin toplam yüzölçümü 12608 m² dir (Evcı 1989:5). Verilen bu bilgiler, külliye vaziyet plânı üzerinde gösterilmiştir (Plân-I). Şimdi sıra ile bu yapıları tanımaya çalışalım.

2. Külliye İçerisinde Bulunan Eserlerin Değerlendirilmesi

a) Koca Mustafa Paşa Camii

Bugünkü Koca Mustafa Paşa Camii¹⁸, VI. asra kadar uzanan ve 1284'te Bizans İmparatoru Mikhailos'un (1261-1282) yeğeni tarafından yeniden restore edilen Hagios Andreas Manastırı'nın Türk ve İslâm mimarisine dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Semavi Eyice'nin isabetle işaret ettiği gibi, cami cephesi itibariyle eski manastırdan hemen hiç bir iz taşımamaktadır (Eyice 1953:162). Cami ve çevresi, sokak ve mahalle o kadar Türklüğü ve İslâmı temsil etmektedir ki, bugün bile bu karakterini muhafaza edebilen pek az semitten biri olma vasfını taşımaktadır (Yüksel 1983:273).

Caminin sağ kapısı üzerindeki Şeyhu'l İslam Efdalzâde Hamidüddin'in 4 beyitlik 891/1468 tarihli Arapça ve sol kapısı üzerindeki Defterdar İdris-i Bitlis'i'nin¹⁹ 6 beyitlik 896/1490 tarihli

¹⁷ Koca Mustafa Paşa Camii'ni genişletmek üzere XVIII. yüzyıl başlarında Ekmekcizâde Ahmet Paşa tarafından yaptırılan ek binadan bugün hiçbir iz mevcut değildir (Yüksel 1983:277).

¹⁸ İlmî ağırlıklı olmayan ve son dönemde kaleme alınan bazı kitaplarda, Koca Mustafa Paşa'nın vakfiyesini ve 500 yıllık uygulamaya yönelik yüzlerce şahsiyet kaydını, muhasebe ve tahrir defterlerini, hatta görevli tayinlerine ait tevcihnameleri bu konudaki fermanları gözardı ederek, bir semte adını veren Koca Mustafa Paşa Camii'ne "Sümbülî Tarikatı'nı İstanbul'a getiren Cemal Halveti'nin vefatı üzerine O'nun yerine geçen ve Halvetilik'in Sümbüliyye kolunun piri olan Sümbül Sinan Hazretlerine, -cami külliyesi bu tabir de yanlıştır, cami külliyesi olmaz, zira külliye; cami dahil, diğer yapılarla birlikte, eserler topluluğuna verilen addır- tahsis edilmiş olmasına bağlanmaktadır (Fatih Camileri 1991:207). Oysa cami, mektep, medrese, hamam gibi hânigâh binası da, Koca Mustafa Paşa Külliyesi'ni meydana getiren yapılardan sadece bir tanedir. Sümbül Sinan Hazretleri'nin adıyla şöhret bulan bu bölüm hânigâh kısmıdır. Halk arasında "Sümbüliyye Hânigâhı" olarak anılmakla birlikte, inşa edilişi ve mülkiyeti itibariyle bu bina da yine Koca Mustafa Paşa Vakfı'na aittir.

¹⁹ Diğer kaynakların aksine, İ. Aydın Yüksel, Koca Mustafa Paşa Camii'nin son cemaat durvarındaki kapının sağ ve sol üstünde bulunan kitabelerin hangi hattata ait olduğuna hiç değinmeden, satırların bölüm ve bitim süslerinin aynı tarzda olduğunu ve sadece tarihlerinin değiştiğini belirtmektedir. Bu ifadeden sonra, metin içerisinde gösterilen kaynakları yok sayarak, sadece "Evliya Çelebi (*Seyahatname*, C.I s. 306) ve Hadika'nın (Ayyansaray 1281: C.s. 162) İdris-i Bitlis'i'nin olduğunu söyledikleri tarih kitabesi ise camide mevcut değildir. Hadika, bu levhanın yeri tam anlaşılmayan bir "başka kapı"da olduğunu söylemektedir" (Yüksel 1983:275-276) demektedir. Oysa kesin belge koymadan, bu görüşe katılmak mümkün değildir.

Arapça-Türkçe sülüs kitabelerine göre Hagios Andreas Manastırı 891/1486'da (Ayvansaray 1281: Hadika CI, s. 162, Yüksel 1983:275; Köseoğlu 1953:16, Fatih Camileri 1991:206) Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Eski binanın camiye çevrilmesi sırasında; son cemaat yeri, minare, bina dışına giydirilen taş kaplama, içerdeki mihrap ve minber, iki yarım kubbe ve orta kubbe Türk unvanı olarak ilave edilmiştir (Yüksel 1983:273).

Camiye katılan Türk unsurlar ve büyük çapta gerçekleştirilen değişiklik ve tadilatlar sebebiyle Koca Mustafa Paşa Camii, diğer kiliseden çevrilme camilerle kıyas edilemeyecek derecede ferah aydınlık ve İslam'ın ibadet anlayışına uygun bir zemin ve atmosfer kazanmıştır (Eyice 1953:172).

Minare, manastırın eski giriş kapısının solunda bulunmaktadır. Sekiz kenarlı bir kaideye sahiptir. Sekizinci kenarıyla binaya yapışmış ve buradan da minareye kapı açılmıştır. Gövde, şerefe ve korkuluk zaman zaman tamir görmekle beraber eskidir. Şerefe yapraklı, sarkıtmalı, korkuluk taştan şebekelidir (Yüksel 1983:275).

İki yarım kubbe ile desteklenen bir ana kubbeli sistem ilk defa olarak Koca Mustafa Paşa Camii'nde tatbik edilmiştir. Koca Mustafa Paşa Camii, bu haliyle İstanbul Bayezid Külliyesi minarelerinin tipik birer numunelerinden başka bir şey değildir. Bu durumda, Türk mimarisindeki bu yeni tipin öncüsü doğrudan doğruya Koca Mustafa Paşa Camii ve minaresi olmaktadır (Eyice 1953:172,174).

Bir başka ifade ile Edirne ve İstanbul'da bulunan II. Bayezid Külliyelerini yapan mimar, bu büyük abidelerin ilk tatbiki projelerini Koca Mustafa Paşa Camii'nde tecrübe etmiş gibidir. Bu tespitleri yaptıktan sonra Semavi Eyice, bu üç eserin yapıldığı yıllarda bu çevrede çalışmış olan Mimar Hayreddin'i kasdederek; acaba Koca Mustafa Paşa Camii mimarı da Mimar Hayreddin olamaz mı? diye sormaktadır (Eyice 1953:174).

Bu soruyu doğrulayacak tarzda, henüz elimizde kesin bir bilgi ve belge bulunmamakla birlikte, akla en yakın ihtimalin bu olduğunu söylemek mümkündür.

Koca Mustafa Paşa Cami günümüze kadar birçok tamirat geçirmiştir.

Cami, Koca Mustafa Paşa Mazbut Vakfı adına 1177 ada 338 pafta 51 parsel numaralı 6567 m2 olarak tapuludur (İstanbul Dosya No: H: 9/188).

b) Koca Mustafa Paşa Medresesi

Medrese, caminin güneybatısında 9.45 x 9.15 = 86.47 m2 bir saha üzerine oturmaktadır. Dış kenarları 45 derece kırık bir dershanenin iki yanında 8'er oda mevcuttur. Odaların hepsi kubbelidir. Sağ koldakilerin kubbesi yıkılmış ve üzerlerine boydan boya bir tonoz örtü atılmıştır. Bütün odalarda ocak bulunmakta ve her odada bir alt ve bir üst pencere aydınlık vermektedir (Yüksel 1983:278).

Üzerinde kitabesi olmadığı için, inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak cami ile aynı tarihte yapıldığını söylemek mümkündür. Avlunun ortasında bir de kuyusu bulunmaktadır.

Vakfiyede "şart-ı vâkif" olarak müderrise 40 akçe verilmesi öngörülmekte, ancak "âli kadir kimesne" müderris olursa 50 akçe ödenmesi istenmektedir. Tahrir defterinin düzenlendiği 953/1546 tarihinde müderrise 50 akçe ödendiği (Barkan-Ayverdi (1970:368-369), daha sonra da aynı şekilde uygulama yapıldığı anlaşılmaktadır (Kutbi/Belge 1283: 37/4-5). Hatta öneminden dolayı Koca Mustafa Paşa Medresesi'ne Mûsile-i Süleymaniye itibar edilmiştir (Baltacı 1976:282). Vakfiyede talebeye 26 akçe verilmesi istendiğine göre (Barkan- Ayverdi 1970:368), muhtemelen medresede 13 öğrenci eğitim görmekte idi. Geri kalan 2 oda müderris ve yardımcısına (muid) ait olmalıdır.

Başta kubbe kurşunları olmak üzere bir takım eksikliklerine rağmen medrese ayakta ve sağlam durumdadır; tahsis kararı olmaksızın Fatih Müftülüğü tarafından Erkek Öğrenci Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

Medrese dışarıdan bakıldığında orijinal durumunu muhafaza etmektedir. Fakat içeriye girildiğinde, yeni kullanım durumuna uydurulmak amacıyla bazı tadilatların yapıldığı görülmektedir. Bu amaçla sol taraftaki revak kapatılarak mut-

fak haline getirilmiştir. Zeminler ile duvarlar 1.50 m. yüksekliğe kadar fayansla kaplanmış, revakların arası demir doğrama ile kapatılmıştır. Bu gelişme, medresenin iç yapısının orijinalliğini bozmuştur.

Medresenin kullanımında özgün yapısına zarar vermemeli ve yapının korunmasına dikkat edilmelidir. Bu bakımdan başlatılan tahsis işlemi bitirilmenden önce, medresenin restorasyon projesi talep edilmeli ve alınacak kurul kararı doğrultusunda, onarımın yapılması sağlanmalıdır.

Son kadastro çalışmaları sırasında, medrese ve avlusu olarak ikiye ayrılmış ve Koca Mustafa Paşa Mazbut Vakfı adına 1177 ada 338 pafta 50 ve 51 parselde toplam 2957 m2 olarak tapuya tescil edilmiştir (İst. Dosya No: H9/185,186).

c) Koca Mustafa Paşa Sümbül Efendi Hânigâhı

Koca Mustafa Paşa Külliyesini meydana getiren yapılardan birisi de Sümbül Efendi Hânigâhı'dır. Külliye kitabeli doğu kapısından girildiğinde, sağdan cadde kenarında ahşap üç katlı konak, şeyhin meşruta binasıdır. İki tarafı hazire olan dar geçitten ilerlediğimizde, bugün kız Kur'an Kursu olarak kulanılan kısım, külliye'nin Zaviye bölümüdür. Vakfın içine düştüğü ekonomik kriz sebebiyle imaret kapandıktan sonra (Kutbi/Belge 1229:127) hânigâh mutfagında pişirilen yemeğe bakarak, burasının imaret olduğunu söyleyenler çıkmıştır (Baltacı 1982:10; Yüksel 1983:279). Fakat bu doğru değildir.

Evliya Çelebi (Demircanlı 1989:287) Hadika'dan (Ayvansaray 1281:162-163) yaptığı aktarmada, zaviyenin 40 hücreli olduğunu yazmaktadır, ancak bugün burada 40 oda bulunmamaktadır. Yerinde yaptığımız tetkikte, konak avlu duvarına ve Kocamustafapaşa Caddesi'nde yer alan dükkânlara sırtını dayamış "L" şeklinde çilehane ve odalardan oluşan 22 bölümün varlığını tespit ettik. "L" planının ortasında kalan açık alanın hazire olduğu söylenmektedir. Geçiş koridorlarının üzeri kapatılarak, kuzeyde çilehanelerin önünde ve batısında kalan kısım yatakhane, doğuda kalan kısım ise mutfak ve yemekhane olarak kullanılmaktadır. Şeyh

Sümbül Sinan'a ait olduğu bildirilen çilehane de bu kuzey koridorunda bulunmaktadır. Kur'an Kursu yetkilileri burasını yağlı boya ile boyamışlar, toplayabildikleri bazı eşya ve tabloları burada sergilemektedirler. Ancak üzüler belirtelim ki, Hüseyin Vassaf'ın "Sümbül Sinan"ın tac vesair emaneti astânede mahfuz ve muhafaza-i ihtiramdır. Arife günleri ziyaret olunmak adettir" (Vassaf 1341:256) dediği tebrükât eşyasından hiçbiri, sergilenen bu eserler arasında maalesef mevcut değildir. Öyle anlaşıyor ki, 1924'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra toparlanan müzelik tekke eşyaları, birçok benzerleri gibi çürütülmüş ve yok edilmiştir. Girişte, sağda bulunan ve tekkenin hizmete açık olduğu dönemlerde, şeyh tarafından kullanılan tavanı yıldızlı taş oda (Vassaf 1341:342), misafir ve ziyaretçi odası olarak kullanılmaktadır.

Tekkelerin kapatılmasından sonra, odalardan bir kısmı yıkılmış, bir kısmı da bir dönem yoksullar tarafından ev olarak kullanılmıştır (Köseoğlu 1953:13).

Gerek bu dönemde yapılan tahribat ve gerekse yatılı Kız Kur'an Kursu haline getirmek için, eski eser özelliği dikkate alınmadan yapılan tadilatlarla, bugün hânigâh tanınamayacak hale getirilmiştir. Eski esere fonksiyon vermek güzel bir şey olmakla birlikte, onu tanınamayacak hale getirmek ızdırıp vericidir. Kurul kararları doğrultusunda hazırlanacak restorasyon projelerine göre yapılacak bir onarımla bir an önce zaviyenin özgün yapısına kavuşturulması en büyük dileğimizdir.

Vakıf tahrir defterinde, imam ve hatiple eşit bir şekilde meşihat postuna oturan şeyhe, günde 5 akçe, hânigâhta kalan sûfilerin nafakaları için ise, 20 akçe ödendiği belirtilmektedir (Barkan-Ayverdi 1970:368; Kutbi/Belge 1283:37/4). Bu durumda, zaviyede kendisine hücre tahsis edilen en azından 20 dervişin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Haremlik olarak kullanılan şeyh konağı dahil, hânigâhın oturduğu saha 1422 m2 dir. Bu saha üzerindeki yapılarla birlikte Koca Mustafa Paşa Mazbut Vakfı adına tapunun 1177 ada, 337 pafta, 77 parselinde kayıtlıdır (İst. Dosya No:H9/187; Evc 1989:108).

d) Koca Mustafa Paşa Mektebi

Mektedir binası, külliye'nin doğu giriş kapısının solunda, ana cadde üzerinde yer almaktadır. Tek hacimden ibarettir ve 78 m2 bir sahaya oturmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında vakıf mektepler Maarife devredildiğinden, bu tür yerlerin 7044 sayılı kanun uyarınca tekrar vakfa intikalinde, vakfı adına değil de, Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tapulanması öngörülmüştür. Bu sebeple Koca Mustafa Paşa mektebi de, kendi vakfı yerine 1177 ada 335 pafta 92 parsel numarası ile Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tapulanmıştır (Evcî 1989:23).

Vakfiyede adı "muallimhane" olarak geçmekte ve burada yapılacak eğitime günlük 4 akçe para ayrılmaktadır (Barkan- Ayverdi 1970:368; Kutbi/Belge 1283:37/4). Bu durum, mektep binasının külliye'nin tüccar bir parçası olduğunu göstermektedir.

Mektep binası sağlam bir vaziyettedir. Halen, Türk Medeni Kanunu'na göre yeni kurulan Sümbül Efendi İlim ve Hizmet Vakfı tarafından tahsisiz, kütüphane ve çayocağı olarak kullanılmaktadır.

e) Koca Mustafa Paşa İmaretî

Külliye'nin kuzey giriş kapısının sağında Zakirbaşı odasının arkasında bulunuyordu. Mimar Nilgün Olgun'un çizdiği Koca Mustafa Paşa Külliyesi vaziyet planında, burası yanlışlıkla hânîgâh, esas hânîgâh yeri ise imaret olarak gösterilmiştir. Bu tespit yanlıştır. Çünkü, vakfiyede hamamın yeri tarif edilirken "hamam-ı büzürk-i çifte der kurbi imaret-i vâkıf-ı mezbur" denilmektedir (Barkan-Ayverdi 1970:366; Kutbi/Belge 1283:37/1). Yine vakfiyeye göre imaret bitişğinde, ahır bulunan bahçe içerisinde bir de evin mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Barkan-Ayverdi 1970:367). Esas vakfiye elimizde olmadığı için sözü edilen ahırın, imarete gelen misafirlerin atlarına mı, yoksa imaret görevlilerine ait lojmanda oturan hizmet personelinin binek hayvanlarına mı ait olduğunu kestiremiyoruz.

Çevreye yapılan muhtes binalar ve gelişigüzel tadilatlarla, diğer yapılar gibi imaret binasının da orijinal şeklini tespit etmek bugün için mümkün olamamaktadır. Uzmanlık

anlayışıyla külliye bir bütün olarak ele alındığında, hiç şüphesiz imaretin de özgün yapısını yakalamak mümkün olacaktır.

f) Türbeler ve Hazirede Meftun Bazı Önemli Şahsiyetler

Koca Mustafa Paşa Külliyesi içerisinde Sümbüliyye şeyhlerinin yanında, hattat ve askerî sınıfa mensup birçok önemli şahsiyetlerin türbeleri ve kabirleri de bulunmaktadır.

Külliyyeye, doğuda bulunan birinci kapıdan içeriye girildiğinde, iki tarafta caminin ve tekkenin haziresi başlar. Genel manada mezarlar temiz ve bakımlıdır.

Bu mezarlar arasında ilk gözümüze çarpan Ramipaşaoğlu Defterdar Mustafa Bey'in mezarıdır. Babası eski sadrazamlardan Mehmet Ram Paşa'dır Şayhü'l İslâm Pirizâde Mehmed Sahip Efendi kayınpederidir. Sülûs ve nesih yazılarını çok iyi yazardı. Meşhur hattatlardan Ebulkasım Mehmed Rasım Efendi'den meşketmiş ve sonra icazet almıştır. 1175/1761 tarihinde vefat etmiş ve bu hazirede bulunan Şeyh Nureddin Efendi'nin yanına türbe kapısının dışına defnedilmiştir.

Şu beyit vefatına tarihtir:

Nişanî Ramizâde Mustafa Bey.

Ola Mevlaya nail ya ilahî (1175)

Üstat hattatlardan Hafız Osman Efendi'nin mezarı da geçiş koridorunun sağında cami haziresindedir.

Babası Cerrahpaşa civarında bulunan Haseki Sultan Camii'nin müezzini Ali Efendi'dir. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa dairesinde tahsile başlamış, sülûs ve nesih yazılarını burada öğrenmiştir. Hattat Derviş Ali merhumdan meşke başlamış, Suyolcuzâde Mustafa Efendi'de devam etmiştir. 18 yaşında iken, 1070/1659 tarihinde hocası ölünce, Nefeszâde Hattat İsmail Efendi'den icazat almıştır.

Aynı zamanda Sümbülî Tarikatına mensup olan Hafız Osman, Şeyh Seyyid Alaeddin'in elinde "seyr-i sülûk"unu tamamlayarak, tarikatta zakirbaşılığa kadar yükselmiştir. Güzel sese ve musikî bilgisine sahipti. Cerrahpaşa semtinde

bulunan evinden her cuma günü Koca Mustafa Paşa'ya gelerek, Sümbülî Hânigâhı'nda zakir-başlık görevini ifa etmiştir (Vassaf 1341:297-298).

Kabakulak İbrahim Paşa da bu hazirede gömülüdür. 1144/1731 tarihinde Sadrazam olmuş, 1155/1742'de ölmüştür. Aynı zamanda hattat da olan İbrahim Paşa, sülûs ve nesih yazılarında büyük bir maharete sahipti (Köseoğlu 1953:13).

Aynı koridordan camiye doğru ilerlediğimizde, solda cenaze namazının kılındığı bölümde, kârgir, klâsik tipte kubbeli ve turneli bir türbe görürüz. Bu Safiye Hatun'un türbesidir. Rivayete göre, Koca Mustafa Paşa bu türbeyi kendisi için yaptırmış, fakat Bursa'da idam edilip orada defnedilmesi sebebiyle kızı Safiye Hatun buraya gömülmüştür. Türbedeki Safiye Hatun'un, Çelebi Halife'nin kızı ve Sümbül Sinan'ın eşi Safiye Hanım olduğuna dair bir rivayet varsa da (Yüksel 1983:281), bu doğru değildir. Aynı konuda doğrulanamayan bir başka rivayet de; camiye son cemaat mekanını ilave ettiren Şeyhül-İslâm Veliyuddin Efendi'nin bu türbeyi kendisi için yaptırdığı, fakat türbede kızı Safiye Hatun'un yattığıdır (Baltacı 1982: 7-8). Girdiğimiz avlu kapısından camiye doğru yürüdüğümüzde, sağda Sümbül Sinan Hazretleri'nin türbesiyle karşılaşırız. Türbenin altında ve yanında Rıza Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa'nın büyük biraderi talik üstadı Ömer Efendi'nin mezarı mevcuttur.

Mevcut türbe, 1179/1765 yılında meydana gelen zelzeleden sonra, 1181/1767 tarihinde yeniden yapılan mimarî şekildir. Türbenin yeniden yapılması üzerine, Müstakimzâde Süleyman Efendi şu tarih beytini söylemiştir:

"Bu emced kâbe-i uşşak-ı sümbül oldu hep mamur,

Bulur Sûfi safa el-hak makam-ı evliyadır bu 1181"

(Köseoğlu 1953:13)

Sümbül Sinan 936/1529 tarihinde vefat etmiştir. Mustakimzâde Süleyman Efendi, vefatına şu tarih mısrasını söylemiştir.

"Canına Sümbül Sinan'ın Fatiha" 936

Diğer bir tarih kitabesi, Şeyhul-İslam İbni

Kemal'e aittir. Türbenin dış yan duvarında çini üzerine yazılmıştır. Son dört mısrası şöyledir:

"Yer göklerde kamu ins ü melek

Cem olup kıldı namazın bî teab

Hatîf-i gaybı dedi terihini

Nur ola Sümbül Sinan'ın kabri hep" 936

Sümbül Sinan Türbesi'nin iç içe iki kapısı vardır. İlk kapıdan girilince iki mermer mezar ile güzel bir mermer tulumba görülür. Serasker Rıza Paşa'nın mermer sandukalı kabri de buradadır.

Tulumba yanındaki mezar, Hekimoğlu Ali Paşa'ın büyük biraderi Hattat ve Müderris Ömer Efendi'nindir. Talik yazısındaki üstadı, Siyahi Ahmet ile Durmuşzade Ahmet Efendilerdir. 20 yaşında 1111/1669 tarihinde ölmüştür. Şair Nihadi ölümüne şu tarihi yazmıştır.

"Vefatına dedi tarih hatîf-i gaybı Ömer Efendi'ye cay ola Cennetü'l me'va" 1111

Halvetilik Tarikatının II.Bayezid (1481-1512) döneminde İstanbul'a gelişinden, 1924 tarihinde tekkelerin kapatılmasına kadar geçen sürede, Sümbülî Hânigâhı'nda şeyhlik yapmış olanların büyük ekseriyeti burada yatmaktadır.

Bu söylediğimiz hususun istisnasını şu şeyhler oluşturmaktadır.

Halvetilik'i İstanbul'a getiren Aksaraylı Muhammed Cemaledin (Çelebi Halife), Merkez Efendi, oğlu Şeyh Ahmed, Yakub-ı Germiyanî'nin oğlu Yusuf Sinaneddin, Şeyh Necmettin Eyyubî, Şeyh Kenzi Hasan Efendi ve son Şeyh Razi Efendilerin naaşları külliye haziresinde değildir. Hatta bir kısmının mezarı İstanbul dışındadır²⁰.

Caminin avlusunda Sümbül Efendi Türbesi yanında Şeyh Yakup Efendi Türbesi, şadırvan ve şekerciler kapısına doğru giderken sağda Şeyh Adlî Hasan Efendi, yanında Şeyh Seyyid M. Nureddin, onun yanında Şeyh El-Hac Seyyid M. Haşim türbeleri bulunmaktadır. Bu hazirede metfun bulunan diğer şeyhler bu türbelere ve çevresine defnedilmişlerdir.

²⁰ "Halvetilik'in Bir Kalı olan Sümbüliyye Tarikatı ve Koca Mustafa Paşa Külliyesi" adlı kitabımızın beşinci bölümünde Sümbüliyye Hânigâhı şeyhlerinin ne zaman vefat ettikleri ve nerelerde meftun bulundukları hususlarında geniş bilgi verilmiştir.

Sümbül Efendi ve Şeyh Yakup Efendi türbeleri arkasında, bugünkü kız Kur'an Kursu avlusunda sandukası kaldırılmış, çevre duvarları tahrip olmuş ve ahşaptan gayet müzeyyen tavanı duran türbenin, dergâhın ilk şeyhi olan Muhammed Cemaleddin Halveti'nin kızı ve Sümbül Sinan'ın hanımı Safiye Hatun'a ait olduğu tahmin edilmektedir (Baltacı 1982:10). Ancak bu sadece bir tahmindir. Zira "Sefinetü'l-Evliya" nın yazarı Hüseyin Vassaf, "harem-i alileri Safiye Hatun'un nerede ve ne zaman irtihal eylediklerini bilen yoktur. Nereye defnedildiği de malum değildir" demektedir (Vassaf 1341:241).

Hüseyin Vassaf, hânigâh avlusu içerisinde bir başka mezardan bahsetmektedir. Verilen bilgiye göre, hânigâh avlusu ortasında, demir parmaklıklarla ayrılmış bir kabir bulunmaktadır. Bir rivayete göre burada ashâb-ı kiramdan iki zat, diğer bir rivayete göre ise, Hz. Cabir'in (ra) harem-i muhtemleri meftundur. Bu duygularla ziyaret edilmektedir (Vassaf 1341:241).

Sümbül Efendi türbesinin sağında bulunan Şeyh Yakub Efendi Türbesini Kanuni Sultan Süleyman(1520-1566) inşa ettirmiştir.

"İdcek tarih fevtinden sûal

Didi hetif, gitti kutbi rüzgâr" 979

Mısra'ı ile Yakub-i Germiyani'nin ölümüne tarih düşülmüştür. Türbenin kitabesi yoktur. Şeyh Seyyid Keramüddin Efendi, Yakub Efendi'nin türbesine defnedilmiştir

Yakub-i Germiyani'nin Türbesinde şu beyitler bulunmaktadır:

Bu iki merkad-ı mümtaz pûr ü envâr feyz-i ekin

Biri Yakub Efendi'dir, biri Seyyid Keramüddin (Vassaf 1341:282,287)

Şeyh Hasan Adli Efendi'nin müstakil türbesi vardır. Bu türbede Şeyh Seyyid M. Alaeddin de yatmaktadır. Şeyh Hasan Adli Türbesi'nin bitişiğinde Şeyh Seyyid Nureddin'in kubbeli bir türbesi mevcuttur. Oğlu Şeyh Kubbedin ve iki torunu Şihabüddin ve Keramüddin bu türbeye defnedilmişlerdir. Daha sonra aynı türbe içerisine, Şeyh Alaeddin Efendi ve Şeyh Muhammed Vahyuddin Efendiler gömülmüştür.

Şekerciler kapısına bitişik son türbe el-Hac Seyyid M.Haşim türbesidir. Üç Haşim olarak bilinen şeyh efendiler burada yatmaktadırlar. Şeyh Yıldız Dede, tekkenin diğer şeyhleri olan Seyyid M. Razi Efendi ve oğlu Şeyh Rızaeddin ile torunu Şeyh Kutbeddin de bu türbeye defnedilmişlerdir. Aynı sülaleden gelen ve tekkenin son şeyhi olan M. Razi Efendi, türbede yer kalmadığı, yer bulunsan bile defin için Bakanlar Kurulundan karar alınması gerektiği için, Kozlu mezarlığına kaldırılmıştır.

Küllîye içerisinde, halkın çok ziyaret ettiği ve hakkında birden fazla rivayet bulunan Çifte Sultanlar Türbesi ve Zincirli Servi de üzerinde durulması gereken birimlerdir.

Çifte Sultanların mezarı üzerindeki pirinçten memul kafes şeklindeki açık türbeyi Sultan II. Mahmud yaptırmış, Abdulmecid döneminde tezhip olunmuştur. Kafesin üzerinde, talik hatt ile üstad Yasarizâde Mustafa İzzet'inin eseri olan 8 beyitlik bir kitabesi vardır. Bu yazılar 1228/1813 tarihli (Köseoglu 1953:16).

Şiir halindeki kitabenin bazı mısraları şöyledir:

"Bu meşhed hikm ziyatargah-ı erbab-ı muhabbettir.

İki sultan meftun olduğu bunda rivayettir.

Bu çâyeye ihtiramı Gazi Han Mahmud Adli'nin Deliliymiş ve tevfik-ı saadettir, keramettir."

Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nde bir başka ilgi odağı da, Çifte Sultanların mezarı başına dikildiği rivayet edilen kurumuş servi ağacıdır.

Rivayete göre ağaç kuruduktan sonra dalları kırılıp birinin başına düşmesin diye bir tedbir olarak üzerine zincir dolanmıştır. Bu sebepten dolayı halk arasında "zincirli servi" diye şöhret bulmuştur. Şimdi bu zincir İstanbul İnkılap Müzesi'ndedir (Baltacı 1982:9). Zincirli servinin geriye kalan kısmı, bugün payandalarla ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Beden kısmının aşağı bölümü oda şeklinde örülmüş duvarlarla korunmaktadır.

Etrafı ahşap pencerelerle çevrilmiş bu odanın her penceresi üzerinde, Hafız Ahmet Sümbülî'nin hattı ile yazılmış, zincirli serviye atfedilen manevî havayı anlatan 16 beyitlik bir manzume vardır. Yazı türü taliktir.

Bu şiirden iki beyt şöyledir:

"Bu servinin zillî Sümbül, Sarây-ı cennetten ibarettir

Bu servin saye endaz oldğu yer bağ-ı cennettir.

Bu servi sal-hurde çile çekmiş pîr-i fanidir.

Kıyamen vcdile zikr-i hüda kendiyi adettir."

Bu şiirin aslı 1218/1803 tarihlidir. Son tamir tarihi ise 1292/1875'dir (Köseoğlu 1953:16).

g) Koca Mustafa Paşa Hamamı

Doğrudan kamuya hizmet götürmeye yönelik "müessesât-ı hayriye"den olmamakla birlikte, hamamlar da, külliyei tamamlayan unsurlardandır. Bütünlüğü sağlamak açısından kısaca hamamdan da bahsetmek gerekmektedir.

Vakfiye ile ilgili tahrir defterinde, Koca Mustafa Paşa Hamamı; "hamm-ı büzürk-i çifte, der kurbi imâret-i vâkıf-ı mezbur" olarak vasıflandırılmaktadır. Verilen bu bilgiden hamamın kadın ve erkekler için iki bölümlü büyük bir hamam olduğunu ve imaret yakınında bulunduğunu öğreniyoruz. Gerçekten de hamam, avlu duvarlarıyla çevrili hizmet binalarının bulunduğu esas mekânın dışında ve imaret bölümünün kuzey batısında yer almaktadır. Defterin devamında, hamamın yıllık gelirinin büyüklüğüne uygun olarak 65.000 akçe olduğunu (Barkan-Ayverdi 1970:366), ilerleyen zamanda 85.000 akçeye yükeldiğini görüyoruz (Kutbi/Belge 1283:37/1).

Hamam 11.10 x 11.10 ebadında kare planlı ve kitabelidir. Kültür hayatımızda özel bir yere sahip olan Koca Mustafa Paşa Hamamı da, birçok benzerleri gibi maalesef Vakıflar İdaresi tarafından satılmıştır. Özel şahısların mülkiyetine geçmiş olan hamam sağlam ve hizmete açıktır.

SONUÇ

Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın beş asırlık dönemini kapsayan yaşam öyküsünün tetkiki, çok çarpıcı sonuçlarını ortaya çıkmasını sağladı. Bu sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Devlet bütün kurumlarıyla bir bütündür.

Onun bizatihi kendisinde meydana gelen her türlü değişiklik, kurumlarına da aynen sirayet etmektedir. Devletin yükselme döneminde kurulan Koca Mustafa Paşa Vakfı, devletle birlikte yükselme, duraklama ve çöküş dönemlerini yaşamıştır.

Bu gelişmelere paralel olarak başlangıçta çok geniş ekonomik imkânlarla kurulan ve o yıllarda gelir fazlasına sahip olan Koca Mustafa Paşa Vakfı, XIX asrın başından itibaren mallarından bir bölümünü kaybetmiş, Osmanlı Devleti gibi gayrimüslim tüccarların elinde borç batağına saplanmış ve âdeta iflas etmiştir.

2. Devletin kurumlarıyla birlikte çöküşüne bir başka örnek de, vakfın hak ve hukukunun korunmasında yaşanmıştır. Yükselme döneminde gösterilen hassasiyetin, daha sonraki dönemlerde gösterilememiş olması, adalet kavramında da bazı gevşemelerin olduğunu düşündürmektedir. Nitekim, tetkik imkânı bulduğumuz yükselme dönemine mevcut belgeler, vakfa yapılan en ufak müdahale ve tecavüz karşısında II. Bayezid, Yavuz, Kanunî ve II. Selim tarafından ilgililere fermanlar gönderilmesine karşılık, daha sonraki dönemlerde aynı duyarlılığın gösterilemediğini ortaya koymaktadır.

Adalet konusunda dikkâtimizi çeken bir başka husus da, yükselme döneminde suçun şahsiliği prensibine tam olarak uyulmuş olmasıdır. Koca Mustafa Paşa suçu bulunarak, Yavuz Sultan Selim tarafından idam ettirilmesine karşılık; aynı padişah tarafından iki ferman çıkarılarak, aynı şahsın kurduğu vakfın vakfiye hükümlerine aynen uyulmasının sağlanması, adalet ve hak kavramı adına gerçekten üzerinde durulması gereken bir başka ayrıntıdır.

3. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde kurulan vakıflarla ilgili vakfiyeler başta olmak üzere, diğer belgelerin muhafaza edildiği Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, bu dönemlerde kurulan vakıflara ait arşiv malzemelerinin tamamını kapsamaktan uzaktır. Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nde yürütülen hizmetlere katkı ve destek sağlamak üzere İstanbul'da kurulan ve orijinal metinlerini yayınladığımız sekiz vakfiyeden sadece birisinin istinsah edilmiş sureti, bir diğerinin de şahsiyet kaydı Genel Müdürlük

Arşivi'nde kayıtlıdır. Israrlı araştırmalarımıza rağmen geriye kalan altı vakfiye ile ilgili bu arşivde hiç kayda rastlayamadık.

Bilindiği gibi başlangıçta, vakıflar için merkezi bir yönetim olmadığı gibi merkezî bir kayıt ve tescil sistemi de yoktu. Vakfın tesciline karar veren mahkeme vakfiyenin bir suretini şer'iyye siciline kaydettirmiyor, orijinalini tasdik ederek, vakfın kurucusuna iade ediyordu. 1826'da Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kurulmasından sonra, bu Nezâret bünyesinde bir de merkezî kayıt sistemi ve vakıflar arşivi oluşturuldu. Genel Müdürlük Arşivi, bu tarihten sonra toplanabilen vakıf belge ve dokümanlarından meydana gelmektedir. Bu arşivde, yaklaşık 29.000 vakfiye bulunmaktadır. Bizim tahminlerimize göre, bu topraklar üzerinde kurulan vakıfların sayısı 35.000'in üzerindedir. Bir tek vakıf külliye etrafında, İstanbul'da kurulan 8 vakfın 6'sının vakfiyesinin bu arşivde mevcut olmaması, yaptığımız tahminin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

4. Külliye meydana getiren esas vakıfta yaşanan ekonomik çöküşe ve gelir getiren bütün

akarlarının kaybedilmiş olmasına rağmen; müessesât-ı hayriyenin ayakta kalması, milletin yardım ve desteği sayesinde mümkün olmuştur. Yönetimin merkezileştirilmesinden sonra maalesef, mazbut vakıflara karşı milletin eski ilgisi ve katkısı kalmamıştır. Batılılaşma döneminden itibaren vakıflar üzerinde yapılan bir takım uygulamalar ve merkezîyetçi anlayış; halkı, herşeyi devletten bekleme tembelliğine itmiştir.

5. İstanbul'da bir semte adını veren ve Yahya Kemal Beyatlı'ya İlham kaynağı olan Koca Mustafa Paşa Külliyesi, cami ve türbelerden bir bölümü hariç, perişan bir vaziyettedir. Tescilli birinci sınıf eski eser binalara yapılan yanlış müdahaleler, ilave inşaatlar ve sürdürülen ilgisizlik sebebiyle külliye orijinal bütünlüğünü kaybetmiş ve zedeledir. Külliye ile birlikte burada bir tarıf yok olmaktadır. Mümkün olan en kısa sürede ve bir bütünlük içerisinde külliyenin restorasyonuna başlanması gerekmektedir. Unutmayalım, yarın çok geç olabilir.

٩٣

ن

١٤

٣

١٤

الحمد لله الذي أحل لنا بفضل البيع الشرا
وحرم علينا خكمتنا الغضب والربوا والضائق
والآلام علي خير خلقه محمد المصطفى وعلى آل
وأصحابه مفااتيح الهدى أما بعد فهذه وثيقة
صحيحة شرعية منبعها الأصول والمباني وثيقة
صريحة متينة الألفاظ والمعاني يعرب مضمونها
وبني مكنونها عن ذكر ما اقر واعترف افتحار
الزعماء والأماجد حاوي المكاسر والمحامد
المدعو مصطفى بك لبر المحرم موسى بك

قدّم في مجلس الشرع القويّ حال صحته
 أقاريه الشرعيّ واعتزافه المرعيّة غبثت
 وكالته بالبيع الاتي ذكره من قبله وجند
 وحيلته الست الرفيعة الجليدة المدعوة مسلمة
 خاتون بنت المرحوم تزييد بك دامت عصته
 بكتاب حكيم صادر عن مجلس مولانا محمد
 مصطفى القاضى نيابة بقصيدة وزنه نريد فضلا
 بانه قد باع بالبيع البات بالوكالة المزبورة
 من رافع هذه المحنة الشرعيّة وحافظ تلك

المحجة المرجية الصدر الامير الاعظم المكرم
 والوزير الاعقل الفخري منيع المعالي وحنان
 الشير معدن البر والكرم مستخدم لرباب العلم
 والقلم منى العلماء الصالحا ملاذ الغنى
 ملجاء الفقرا مجمع الماشر والمعالي مرجع الاكابر
 والاعالي شمس سماء المعالي وهلالها مالك
 مالك المرق وجمالها وهو الولى المؤيد فعند
 الله لاخذ بالفضل المبين والغرا المتيقن
 انامر لعالمير حضرت مصطفى باشا ابن عبد

اللہ رضا عفا اللہ تعالیٰ جلالہ و ایدر ولتہ
 واقبالہ واشتری و نومند ما کان لموکلتہ المزبوتہ
 و بیدها و تحت تصرفها و حوزتها الی جبر صدق
 هذا الیبع منہ و ذلك جمیع الحصۃ الواحدہ من
 خمس حصص من حبلۃ القریۃ المدعوۃ قریق
 علی الکانینتی و لایت رومالی فی ناحیہ
 قصبہ مبغلقہ المحمید المستغنیہ عن التحذیر
 و التعریف و التوضیف و التبریر لاشتہارہا بین
 اہلہا و سکانہا بالانتماء الی الموکلتہ المزبوتہ

فخر الشبان أعز الفتيان بالي ويوده برأحم
 بالوكالة غب ثبوت وكالتدعن قبل المستري
 الموحى اليه بشهادة شير مرز عبد الله القائي^د
 وأحمد عبد الله الحرزير تصديقاً وجاهاً علي
 هذا وقع الاقرار والتبائع والاشهاد والتحرير
 في أوائل صفر سنة عشر وتسعمائة^م شهدنا
 الشاهدان المزبوران ورئيس المحضرين خير^{الدين}
 بن عبد الله وعيسى بالي بن الكاتب و
 مولانا عمر هادي

١٩٠
 صَوْرَتِ مَلِكٍ نَافِدٍ يَأْخُذُكَ رُتْرُ جَاهُ شَرِيفُ
 نَشَانِ شَرِيفِ عَالِي شَانِ وَفَرَّهَانِ مُنِيفِ
 وَاجِبِ الْإِذْعَانِ أَنْفَقَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ الْمَنَانُ
 إِلَى أَخْرِ الدُّمُورِ وَالْأَنْفَاقِ حِكْمِي أَوْلَدِي الْحَالَةَ
 هَذِهِ دَارِنَةُ مِثَالِ بِيْمَثَالِ افْتَحَارِ الْأَمْرَاءِ الْكَرَامِ
 مِخْتَارِ الْكِبَرَاءِ الْفَخَامِ ذُو الْقَدَرِ وَالْإِخْتِرَامِ قَابِلِ
 بَاشِي مَصِطَفَى زَيْنِ عَزَّةَ بِي مُحَرَّرِ سَنَةِ قِسْطَنْطِينِيَّةَ

صولومناستری حولوبی اتجندن کند وینا
 اتدکی مسجدک دایره سندن اولان یری کی
 طولی الکی یونز قرق بر ذراع و عرضی یونز سکر
 ذراع در هر طرفی مسجد حولو سندن و مسجد
 اچلان یولده و بر طرفی بکک حولوید و بر طرفی
 یونس بکده و بر طرفی سیدی احمد و سنان و
 خیر الدنیر و عوض یرلرند متصل اولوب یابوب
 عمارت امتا کجوت استانبول سو باشی حن
 تذکره سی یو جینج ملک لکده و یرد و یر و یر و یر

کی بعد الیوم تحت یدندہ اولوب مالکانه
 متصرف اولاد لرسد صانه و د لرسد باغشلیک
 و د لرسد وقف اده بو بایک هیچ احد کاینا
 مزکان مانع و مزاحم اولید و تبدیلی و تغییر ایمی
 شولید بلالر علامت شریف اونره اعتماد اید لک
 تخیرانی او اخر ربع الاخر رسد خمس تسعیر
 و ثمانه • بمقام قسطنطنیه •

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki 654 Nolu Koca Mustafa Paşa Mevkufat-ı Mübayaa Hücceti Defterinin 137-143 sayfalarında bulunan "İstanbul Şehrinde Münirbey Mahallesi (Münirbey Mahalle Mescidi)'nde bulunan meyveli ağaçlarla çevrili evin tamamı ile 1 fırın ve 3 dükkanın 10 bin gümüş parayla satın alındığına dair H. 900 tarihli mübayaa hücceti.

صورة حجة آسية هاجي كذا ولد مؤمن بك خير من
وضع وصفا فيه واطور عيني حجرة مصطفى اخذ
الذير التيا حصارى الماكر محروسه شططية على
الحمد لله الذي جعل البيع دما ينظم به
سلك الحلال ونصير الربو ذرية مدو رحول

S. 137

على الدقري الطائي دامت فضائله بشهادة
خير الذين بنى بن عبد الله الكاتب حين
عبد الله بان موكله المولى اليه قد أعان بعقد صحيح
شرعى من رفع هذه الحجة الشرعية وحافظ تلك
الوثيقة المرمية سيد الوزير العظيم وسند الكبرياء
الكرام ملا طواف الامم مستعبد لرباب العلم
والقلم مدبر امور الممالك السالك من طرف الا
اوضح المسالك مغيت الملهوفين نصير المظلومين
مالك ممالك العز والاقبال سالك مسالك المجد

S. 139

محمد وآله اجمعين وبعد هذه الحجة الشرعية
ابدل بالخطابها ووثيقة صرة مرمية مد في ضرب
الصدق لطناها يعرب معناها ويشرب فوها عن
ذروا اقر واعترف في مجلس الشرع المرفع بان
الموسع قاف فخر الاكرام والاقتل لسكند اغان
عبد الله الشات وكالت بالاقرار بالبيع الاتي ك
عز جانب قدوة العلماء المحققين زبدة الفضلاء
المدقيقين حلال العويضات كشاف المشكلات
النظور بنظر عنايد رب العالمين مولانا نور الدين

S. 138

المعروف بفنار عيسى ومالك محمد بن البياع
المعروف بابن المرجلي وبالطريق العامة
نخله ماله من الجدوى ومحطة والتابع
واللوحق والمراسير والطراف والمراق
بشمع غير قدره عشرة الاف درهم فضي
براج الوقت بيعا وابتاعا باتين صحح عشر
خاوينر على الجاب وقبول مرعير وقياضر
في البدليس من الطرفين اقرار شرعيا وفضل
مخر الاكاره بالي بن زرع عبد الله الجندى الشا

والمعال المخصوص نريد عوطف رب العالمين
خضة مضطفي باشا بن عبد العزيز ضاعف الله جللا
ومد على العالمين ظلاله وسواشري واتباع منه
ماسوله ومملكه وحقة وفي يده وتحت تصرفه
الي حين صدور هذا العقد منها وذلك جميع المثل
الكازين في مدينة قسطنطينية المحمية بمحمد مسجد
بن الحاروي على اصطبل فوق بيتان علويان
وعلى تشد كاكير وفرن ومحطة ذات اشجار
مثمرة المحدود بوقف المرحوم مولانا علاء الدين

اولیای داخل و تقاض قلید شولید بلا الحکم جہانک
مطایعی مطالعہ قلندر صفوں میبوتن محقق لبوب
علامت شریف عالم الہادی اعقاد قلا لکرت و حتر
فی واسطہ شہر ربع الاول سہ عشر و تسعہ
• بیورت قرینہ پارسہ دوس •

صورت حجت خانہ و دکانیہ لیس جلیو خردین
وضع وضع مافید و لکھنوی عندی حترہ مصطفیٰ
بزادہ الذی الیاحصار الحاکمہ و قسطنطنیہ علی
الحمد لہ رب العالمین و الصلوٰۃ علی خیر خلقہ

S. 143

تفصیلی ایلیہ یانرب عرض این سن دیو لہر ادب
ایدر حالیا متوطی فریور دیخی لہر انہ نہ نیتبع
ایدر خلاصہ کلامی اہل خبر بایندہ اطلوب
وجہ مذکور انہ رہا سورہ صولوب اولدی کلہ
دیو عرض ایلدو کی اجلدن ذکر اولان صوتی و نیر
موی ایلمہ و یرب بیور دہ کی موضع مذکور دہ
چشمہ الیوب نجمہ دیر سہ تصرف ایلیہ اول
بالہ صیغ فردا فریدہ دن کایتا فرکان کیف
ماکان بوجہ من الوجہ و نوع من الانواع مانع و مانع

S. 142

Handwritten manuscript page, likely a ledger or account book, featuring multiple columns of text and numerical entries. The text is written in Arabic script. The page is densely filled with entries, organized into columns, suggesting a systematic record-keeping system. The entries include names, dates, and numerical values, possibly representing financial transactions or administrative records. The handwriting is clear and consistent throughout the page.

Handwritten musical notation on two staves, featuring various notes, rests, and bar lines. The notation is written in a cursive style, typical of early 20th-century Turkish manuscript notation. The page contains two systems of music, each with a vocal line and a piano accompaniment line. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings. The page is numbered 50 in the bottom left corner.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible][illegible]

The document is a handwritten Ottoman record, likely a vakıf defter (charitable endowment ledger). It is written in Ottoman Turkish and contains multiple columns of numbers and text, likely representing income and expenses. The text is written in a cursive script. At the bottom center, there is a large circular seal or stamp.

Belge-10: 1238/1822'ye gelindiğinde Koca Mustafa Paşa Vakfı, kira gelirlerini toplayamaz olmuş; 2.526.720 akçesi geçen yıllardan, 1.605.120 akçesi de 1236/1820 yılından olmak üzere, Vakfın Sarraf Nakos Zimmi'ye olan borcu 4.131.840 akçeye yükselmiştir. Bu gelişmeler üzerine, gelir-gider arasındaki aleyhte oluşan farkın miktarı 2.251.920 akçeyi bulmuştur. Bu durumda borç miktarı, toplam gelirin %45.45'ine, açığın ise 2,22 katına ulaşmıştır (Kutbi/Belge 1238:40).

9 ve 10. belgeler, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın yakasını iki gayrimüslim tüccara kaptırdığını ve borç batağı içerisinde yüzmekte olduğunu açıkça göstermektedir.

[illegible][illegible]

لقد كرم الله وجهي وولاني هذا المنصب العظيم

طبع خوارزمی ۱۱۱۵

دوئل غابلو اذم سلطان محمد بن قنبر و عبادم
 قطب العارفین غوث الاممین دوست حسین خان قنبر مراد خان محمد بن قنبر
 نان قبوله اقتضای این جمله نایب رسان عامه انوار که محمود بن حنیف و ولد محمد
 بشیر و کل اذم حنیف عیسی اقبال بن قنبر حاج احمدی اقتضای این جمله
 محمد و کل جمله مصطفی انوار عامه عیسی اقبال بن قنبر حاج احمدی

مستند حضرت فخر الدین رازی
نقشہ کربلا

[illegible][illegible]

Belge-12: Sümbüli Hânigâhî Şeyhi el- Hac Hafız Mehmet Efendi'nin başvurusu üzerine, bedeli olan 1875 kuruşun vakıf tarafından ödenmesi kaydıyla Tersâne-i Amire Ambarı'ndan 500 kile ekmeklik Akdeniz buğdayının Koca Mustafa Paşa İmaret'i'ne verildiğini gösteren belge (BOA/Cevdet Tasnifi 1236:7570).

اسکالر واقع قطب العارفین غوث الواصلین خدی عزیر محمود افندی حضرت نرینک او قافی شریفه لری ملحقا سرن کتخ الحاج احمد افندی محتوی مرصوم
ومعذور شهید سعید السید محمد بدالدین افندی نرینک او قافانده صدر اعظم اسبق قیچ به صطفی پاشا مرحومل محیه استانبولده زنجیری لری کله لری
نام محلی بنایا یسورد قاری جامع شریف لطیفی حدمه لرینه تعین یسوریلایا فیضه لری بیلن ایکسور او نوریدی سهریچ شریفی غرسندن اونوز
سکرته جماری الاغرابین کتخ به سنده لای وظایفه لری دفتر بر

مرحوم شاد الهلک حانقاه معلا لرینک	حانقاه معلا کما کن درویش	قطب العارفین حضرت سنان افندی	حضرت عزیر شاد الهلک نورینه
یوننت نشین ارسانه تعین	وعاشقان طعما مری	حضرت نور به طهره لری	مطهره لری بیکاهنده بهرین
وتخصیص قلماد کمرها	ایچونه سیره بها	بیکاهنده یوم جمع مرصوم	اوج وقت شهید سعید
۲۰ سیه	۲۰ سیه	شهید سعیدله تکرلا اسمی	اسمی یا ایچونه لری
۲۰ سیه	۲۰ سیه	بر فاکحه شریفه ایله	نفر امام
۲۰ سیه	۲۰ سیه	جامع شریف حطی	افندی
۲۰ سیه	۲۰ سیه	افندی	۲۰ سیه
۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه

مرحوم شاد الهلک جامع شریفی	مرحوم سار الهلک جامع شریفی	مرحوم سار الهلک جامع شریفی	قطب العارفین مرکز افندی	حانقاه پشقمی
قیم باسی سنده اون غروش	مؤرینه باسی سنده اون بش	مؤرینه باسی سنده اون بش	حضرت نرینک شیخی	افندی
اصل وکیل سار قمانه	غروش کرن اصل دکر	غروش کرن اصل دکر	افندی	۲۰ سیه
اون غروش حلیک	رگیل سار مؤذنانه	رگیل سار مؤذنانه	۲۰ سیه	۲۰ سیه
بکری بش غروش	بکری بش غروش	بکری بش غروش	۲۰ سیه	۲۰ سیه
۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه
۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه	۲۰ سیه

وجه شروح اوزره
بروجه بالا ایکوز اونوز ایکی غروش حاله حطی محافندی حضرت نرینک و قف شریفی قایماقی متولیی سماحتلو سعید افندی حضرت لری بدینر سنده
مرصومه محوی با تمام اهد و فیض اولمغله جامع شریفین مرصومه نظار تمر حلیله اصحابنه توزیع و تقیم ایچونه احدی شرف اشجیح
ویرلیدی

حادم الفقرا
اسید محمد
راستی نور
میرد رگاه
فوز حطی
باب

عادل طغوز
عادل طغوز
عادل طغوز
عادل طغوز
عادل طغوز

جانب خزینه اوقاف بنام مؤذن وقف مسکی
یا زلفی ایچمن مطبوع اردو در
قلمی اوج غرضه در

22/11/2019

[illegible]

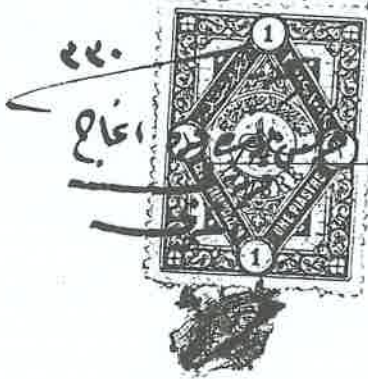
Handwritten notes in Urdu:

پیشہ ورانہ تعلیم کے لئے
مدرستہ عالیہ

پیشہ ورانہ تعلیم کے لئے
مدرستہ عالیہ

پیشہ ورانہ تعلیم کے لئے
مدرستہ عالیہ

هو بوقصه رفته جریه بویه بلوغه قره اغاج قریه عیدیه اوغلی اشرف
 هجده س طغارا نهم بدالنه مکه ناله آتاسنه ملاجمه دیسارته
 کدرت قهر و طغاریا اردگاه شریفه ملاجمه ضعیفه اسطانه قیه و صفا
 مشه نیت ختام ملاجمه مللته عورتی حاله فوره کنه حبه
 رضیه بروری اشرف طوبه نرس آردیه مملته غرقه و صوفیه قدر
 ردگاهه فالوبه بیک برورین و وروریه مملته غرقه ایوبی و بروریه زمانه
 عاء استحقاقی تاما و طامو خانقاه شریف شیخا لیه محمد رضی افندیه نه اخذ
 ایستایم بروریه طوباقه قاطبه صیه آسبو و بیقه اعطاف

اشرف هجده س
 طغارا
 کلصرا

ما حو هذا الكتاب رتبة هذه الجبابرة
 في احوال الوفاء ودراسة وقوتها
 وفتح بين يديها في غير رعاية ما يجري
 بصفحة وزعمه في حوضه وغوصه
 عالمنا الحلال الحبيب الذي لا
 حرق له على عرشه على عرشه
 على كرونا شاخه على كرونا

طوبى للمؤمنين
 على كل حال
 على كل حال

على كل حال
 على كل حال

لعمري له والصلوة على نبيه محمد وآله أما بعد فهذا حجة من حجة ربه ورتبة من رتبة
 حضرت علي بن أبي طالب رضي الله عنه وارضاه الله تعالى في حقه من الصفات والبركات
 فضله خاتون ابنه قاسم من محله عرابي بابرير بمسقط طينه على صفت غدا في البلد
 نصبت متوليا لاجل التجليل على وفاء الاكابر وهو الرجل البار غور وفوق الخلق
 فارقت واعترت محضه طوعا حال صحتها فاقربها شفا بانها قد وفقت في
 بنية خالصة وطوبى صافية حسنة سدا على العظم وطلبا لرضا ربها بالكم
 ورجاء لعفو ومغفرة يوم يفر المراءخيه وفعه وابيه وضاحيه فاهو
 وملكها وببرها وتحت تصرفها الى حين صدوره هذا الوقف منها وذلك
 جميع المال الوقفي في المحلة المذكورة المأوى على غرة وحجة معلومة وحج
 سفلية في اصطبل وبيمار وفرة وارض خالية وكشف الحدود على الوقف
 الموقوف وبوقف المأوى عيسى وبالمال الموقوف بقدرت او على جانة ربه
 وباطراف العام بحالة الحدود والموقوف والبراف وكافة الترخي والواجب
 وشطت سكناه اوله لنفسها النفيسة مادامت لزوجها انيسة ثم للرجل
 بباله بن عبد الله على بن قيس كل يوم سورة يتر من سورة المائدة وسورة

فانه من الاسد الى المحرر حى على موج السبع السرف المحرر

لکھو ما اصول میں ہر ایک راۃ الامام علیہ السلام

لدى القسم نورس سار وده محمد طه العاصى

مدار الكحل والعتمة

10/10/10

۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱
 ۴۷۲
 ۴۷۳
 ۴۷۴
 ۴۷۵
 ۴۷۶
 ۴۷۷
 ۴۷۸
 ۴۷۹

[illegible]

مفتی اعظم برصغیر

تخصیص

کفایتی محمد بن مصطفیٰ

طبق أصله المنقح المحموم مع
على المولى صلاح محمد داود
مدرس طنططط المحموم

عن عن

ما يصعد الى السماء من صوت و مصروف اصل الو
صح لذي اصبحت يدى محمد بالهم والدمع
في الحضور والعموم يا العبد الصغرى الذي
محمد محمود اني كده داود دعه
عليها

پوری

الحمد لله والصلوة على نبيه محمد وآله وصحبه أجمعين وبعد واخي محمد بن ربيعة واخي زهير
والخلافة العلية بحسب فضلهم ورجوع مصطفى بن ابي عيسى محمد بن سنان صاحب
والمال والبيت استخاضوا من ابي محمد مجلس شرح شريف شيخ البليغ ومحل ربه
رايخ الامانة خاتم اولوب وجهاتي اوزده وقف مجلس ابي محمد وقفه
لاجل السجدة الفاضلة ابي محمد في الايام عبد الرحمن بن ابي محمد على اقدم
مواهبه اوزده طوي واعاد في قلوب بودار دينا مدرج وعنا
اولوب يعني حال ابل ومقتضى صنف ابل وجوده عدم لانج وصحفة سقم لانج
ابو محمد يعني عالم اولوم ابيه انشاء خدا بركة فانها اولوب محله فوزه
واجمع ملك ملكه ملكه برطر فوزه على الله ملكي وطر فوزه كذوق ملك
والكي فوزه طوي غلام ابل محذور برسد لي بيتي قولي ورجي استفله وبردگاه
اولوب مي وبرد فضايل وبرد فضايل ورجي استفله وبردگاه
وكنتي مثقال ملك فركي محله تواضع ولو اقل ابل نية خالصه وطهارة واقية ابل
حسبه سد الفطم وحسبه لروحي ربي الخليل وقف صحيح شرعي ابل وقف مجلس درج
وعني ابل وقف مجلس ادوب شواله نزل ابل ملكه مادامك في حياتك اولوم

[illegible]

یہ نذر خواہیوں، ایک خورشید راہیوں، ایک آتش راہیوں
یا ازل ایمن اور ذنبیہ
قیمت پادہ
۲۰

ما بين الامن والخطر والسرور
على رأي من جود والامن
وامننا اننا الصالحين
كلهم واودعهم في القيد

٦
 المكتبة
 العامة
 دار
 الكتب
 القاهرة
 ١٩٥٥

[illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

بمطابق موقی الدینم خود موقوفه ملک توبی بالقرابین القوی بولنه افرین خزانة و غنسی و فی رقطه کبد و قیصرین بفضیل تحریر و بعضی کبد و قیصرین و تحبص الیکم لایف بدم محمد است بولده
قطب الدین قیصر قوش الوصلین غار بایر سنس سنم قدس سره المسم خضر بیک مدفون اولد قیصرین شریفه ارمضا بنده و افع مرحوم قیصر عظمی پشت جامع شریفه بهرسته رضام شریفه ابتدا
بکچ سنم بوللا ملک بایا ادران عظیم و قران کچیم مجود و عز و عافا کلام بر داشت خریف بر جزو خزانة ابد و بشهر مذکور کسنی بکچسی وقت توفیده قیصر شریفه ابد و ب عافا اولان
اجر جزو اولان ابدات سید کائنات و سنم الوجودت علیه اکثر الصلوة و التبیات افرین خضر بیک روضه مطهره و لقطه مقدسه و منور بولنه ابد و بعد از مرسل عظام و انب کلام
صوت رسمی و عظیم سلام و عشره مبشره و آل عبا و صاحب صفه و احباب بر و ارا و اوج مطهرات و جمیع آل و اولاد و اصحاب ائمه اثنی عشر و ابین و تبع تابعین رضوان الله علیهم جمیعین
خدا بیک ارواح مقدسه اربابا ر و انخاف ابد ک جملہ سنک روحا قیصر بدم شیخ الاسلام محمد عارف افرین مرحوم و جمیع اهل ایمان بکچ استشفیع بر له جناب حق و فیض مطلقه
نبار و لضر عدا میوب غلذ و قدیم علی و جد الصلوة افرین شیخ نور فر دوش اعطا اولد کسنی عافا رالیه عافا بنی بولنه شیخ افرین نظر رتساب میوب غلذ مذکور و دم
سنوی بوزالی غلذ و قدیم علی و جد الصلوة افرین شیخ نور فر دوش اعطا اولد کسنی عافا رالیه عافا بنی بولنه شیخ افرین نظر رتساب میوب غلذ مذکور و دم
وضع الیکم درت عدد شمع اندر ده ایفا و اونیق بکچ غلذ مذکور کچ سنوی بوزالی غلذ و قدیم علی و جد الصلوة افرین شیخ نور فر دوش اعطا اولد کسنی عافا رالیه عافا بنی بولنه شیخ افرین نظر رتساب میوب غلذ مذکور و دم
و عافا مذکور کچ سنوی بوزالی غلذ و قدیم علی و جد الصلوة افرین شیخ نور فر دوش اعطا اولد کسنی عافا رالیه عافا بنی بولنه شیخ افرین نظر رتساب میوب غلذ مذکور و دم
غلذ مذکور کچ سنوی بوزالی غلذ و قدیم علی و جد الصلوة افرین شیخ نور فر دوش اعطا اولد کسنی عافا رالیه عافا بنی بولنه شیخ افرین نظر رتساب میوب غلذ مذکور و دم
اولان و دانم کسنی بکسنه بکسنه شریف عظیمه غلذ مذکور کچ سنوی بوزالی غلذ و قدیم علی و جد الصلوة افرین شیخ نور فر دوش اعطا اولد کسنی عافا رالیه عافا بنی بولنه شیخ افرین نظر رتساب میوب غلذ مذکور و دم
حضرتی اشوب بیک انکیز غیش الی سنم رضام شریفه اعبا رامتولی و قیصر طر قیصر بولنه بولنه بهرسته الی ایش الله تعالی اذ و منوال محمد و ذریع اجداد ادا
ایک ایچون بنا کیفیت ضمنک اشوب سنم تحریر و املا و شیخ بولنه افرین بوزالی غلذ و قدیم علی و جد الصلوة افرین شیخ نور فر دوش اعطا اولد کسنی عافا رالیه عافا بنی بولنه شیخ افرین نظر رتساب میوب غلذ مذکور و دم

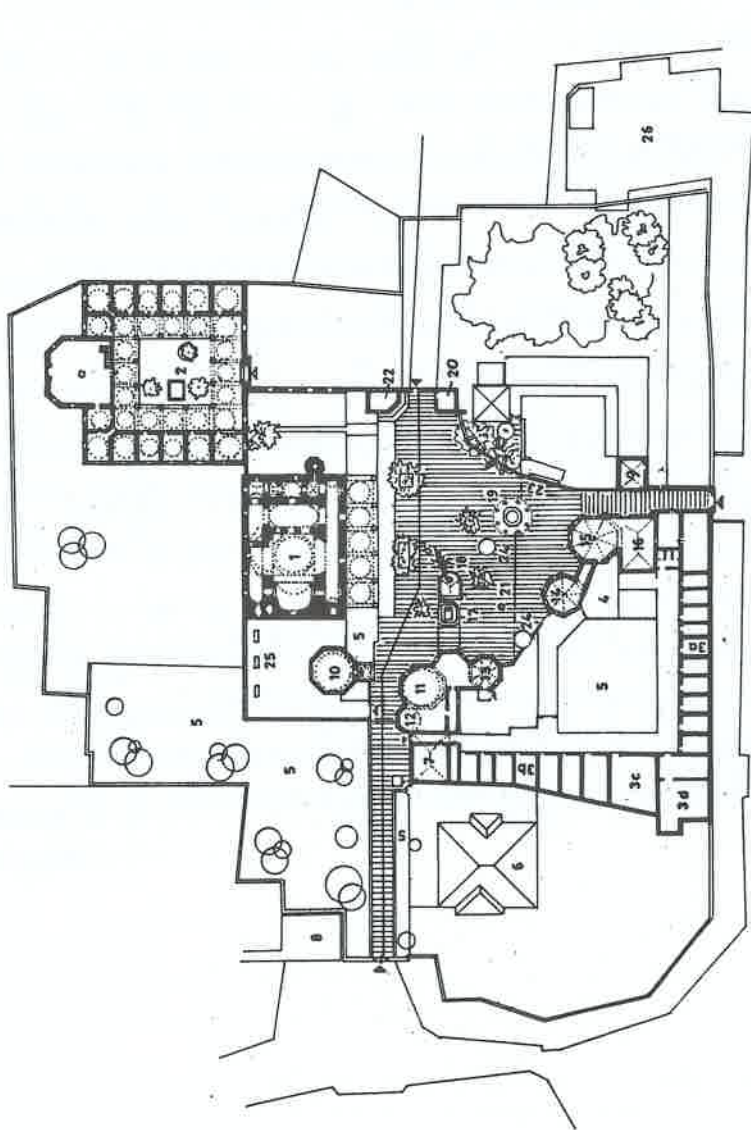
محمد عارف افرین
الصلوة افرین شیخ نور فر دوش
المسیر ریم اناطولی
عصی عمر کا

[illegible]

[illegible]

- 1- CAHİL
- 2- HEDRESE
- 3- HANİGAH
- 3a- ÇİLEHANE (YATAKHANE)
- 3b- SELAHLIK (DERSHANE)
- 3c- HUTFAK (YEKEHANE)
- 3d- YATAKHANE
- 4- KURBAN KESİM YERİ
- 5- HAZİRE
- 6- ŞEYH MEŞRUTASI
- 7- ŞEYH ZİYARETÇİ KABUL ODASI
- 8- SİYAH MEKTEBİ
- 9- ZAKİR BAŞI ODASI
- 10- SAFİYE HATUN TÜRBESİ
- 11- SÜMBÜL SİNAN TÜRBESİ
- 12- RIZA PAŞA TÜRBESİ
- 13- ŞEYH YAKUB EFENDİ TÜRBESİ
- 13a- ŞEYH SEYYİD KERAMÜDDİN EFENDİ
- 14- ŞEYH HASAN ADLİ EFENDİ TÜRBESİ
- 14a- ŞEYH SEYYİD M. ALAADDİN EFENDİ
- 15- ŞEYH SEYYİD M. NUREDDİN TÜRBESİ
- 15a- ŞEYH KUBBEDDİN EFENDİ
- 15b- TORUNU SİHABÜDDİN
- 15c- TORUNU KERAMÜDDİN
- 15d- ŞEYH ALAADDİN EFENDİ
- 15e- ŞEYH M. VAHYÜDDİN EFENDİ
- 16- ŞEYH SEYYİD M. HAŞİM TÜRBESİ
- 16a- ŞEYH YILDIZ DEDE
- 16b- ŞEYYİD M. RAZİ EFENDİ
- 16c- ŞEYH RİZAEDDİN EFENDİ
- 16d- ŞEYH KUBBEDDİN EFENDİ
- 17- ÇİFTE SULTANLAR TÜRBESİ
- 18- ZİNCİRLİ SERVİ AGACI
- 19- ŞADIRVAN
- 20- MUVAKKİTHANE
- 21- HACI BEŞİR AĞA ÇEŞMESİ
- 22- RİFAT PAŞA SEBİLİ
- 23- HACI EMİNE HANIM SEBİLİ
- 24- ÇEŞME
- 25- MUSALLA
- 26- HAMAM

KOCA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI

Plan -1: Koca Mustafa Paşa Külliyesi Vaziyet Planı.